

Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği

Military-Civil Relations in Turkey: The Example of Colonel Talat Aydemir

Diren Çakmak*

Özet

Çalışmada, Albay Talat Aydemir’in gerçekleştirdiği iki darbe girişimi ve ikinci darbe girişiminden sonraki yargılanma süreci incelenecektir. Çalışmada 22 Şubat 1962 tarihindeki birinci darbe girişimi, 21 Mayıs 1963 tarihindeki ikinci darbe girişimi ayrı bölümler halinde incelenecek ve ayrıca asker-hükümet ilişkileri bağlamında Aydemir’in yargılanma süreci anlatılacaktır. Bu çalışma ile yıllarca anı romanlarında kendine yer bulmuş Aydemir ve arkadaşlarının ayaklanma girişimlerine dair olayların, belge tarama ve çapraz okuma yapma suretiyle bilimsel bir yaklaşımla gün ışığına çıkartılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Talat Aydemir, Fethi Gürcan, 22 Şubat Darbesi, 21 Mayıs Darbesi, ordu, 27 Mayıs askeri müdahalesi, demokrasi.

Abstract

In the study, Colonel Talat Aydemir’s two interferences of coup and his adjudication period after second coup interference are inspected. In the study, first interference of coup on the date 22 February 1962 and second interference of coup on the date 21 May 1963 are determined under different parts and beside this, Aydemir’s adjudication in the context of military-civil relations is explained. With this study, it is aimed to enlighten the events of Aydemir’s and his friends’ interferences of military rebellion which have been placed in diary-books for years, by scanning historical documents and cross reading.

Key Words: Talat Aydemir, Fethi Gürcan, 22 February Coup, 21 May Coup, army, military intervention dated 27 May, democracy.

* Dr, Çankaya Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, direncakmak@cankaya.edu.tr

Qoş

Akademik
Bakış

35

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

Giriş

27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra 15 Ekim 1961¹ tarihinde yapılan ilk genel seçimde Demokrat Partinin (DP) mirasçısı olan iki parti, Adalet Partisi (AP) ile Yeni Türkiye Partisi (YTP), sırasıyla oyların %34,8 ve %13,7'sini aldılar. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) %36,3 ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi² (CKMP) %14 oy aldı. Seçim sonuçlarına göre; kapatılan ve yöneticileri ağır cezalara çarptırılan DP'nin, yeni isimler altında, toplam oyların %48,5'unu aldığını söylemek mümkündür. Millet Meclisindeki sandalye dağılımına bakıldığında, AP (156 sandalye) ve YTP (64 sandalye) birlikte 220 sandalyeye ulaştığından ve bu iki partinin ideolojilerinin birbirine çok yakın olmasından dolayı, AP ve YTP'nin hükümeti kurması ve 173 sandalyeye sahip CHP'nin de muhalefette yer alması beklenirdi. Ayrıca 1961 Anayasası ile kurulan Cumhuriyet Senatosunda seçimle gelen 150 üyenin dağılımına bakıldığında, AP'nin 71, YTP'nin 27 senatörlüğüne karşı CHP'nin 36 senatörlüğü olması sebebiyle, seçmenin AP'ye YTP ile birlikte hükümeti kurma görevini verdiğini, CHP ve CMKP'yi de muhalefette görmek istediğini tespit etmek mümkündür. İşte bu tablo, 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren ve DP'yi iktidardan indiren komutanları tedirgin etmiştir.

Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları hariç olmak üzere, diğer komutanlar yönetime tekrar müdahale etmeyi düşünmüşlerdir.³ Onların bu düşüncelerinin somut delili 21 Ekim 1961 tarihli protokoldür.⁴ Protokolü 10 general ve 27 albay İstanbul Harp Akademisinde imzalamıştır.⁵ Proto-

- 1 Genel seçimlerden bir ay önce yani 15-17 Eylül 1961 tarihlerinde Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idamları infaz edilmiştir.
- 2 CMKP'nin Millet Meclisinde 54 milletvekilliği ve Cumhuriyet Senatosunda 16 senatörlüğü vardır.
- 3 Genel seçimlerin yapıldığı zaman kuvvet komutanları şu isimlerdir: Genelkurmay başkanı orgeneral Cevdet Sunay, Hava Kuvvetleri komutanı Tümgeneral İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri komutanı Orgeneral Muhittin Önür, Deniz Kuvvetleri komutanı Oramiral Necdet Unan, Jandarma Genel komutanı Tuğgeneral Abdurrahman Doruk.
- 4 Cem Eroğlu, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-71", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (der.) İ.C.Schick & E. A. Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 140.
- 5 Generaller: Korgeneral Refik Tulga, Tümgeneral Fikret Esen, Tümgeneral Rafet Ülgenalp, Tümamiral Bahattin Özülker, Tuğgeneral Faruk Gürler, Tuğamiral Celal Eyicioğlu, Tuğgeneral Yusuf Alpmanşu, Tuğgeneral Faruk Güventürk, Tuğamiral Kemal Kayacan, Tuğamiral İsmail Sarıkey. Albaylar: Behçet Özdemir, Doğan Özgöçmen, Suat Aktulga, Kemal Arsun, Burhan Hunoğlu, Halim Kural, Recai Baturalp, Mehmet Bora, Vecihi Akın, Emin Aytekin, Necati İşcan, Turan Çağlar, Fikret Gökner, Rifat Erenulu, Celal Baykam, Cemal Öcal, Bülent Tarkan, Zarf Çetinoğlu, Bedrettin Demirel, Celal Uğan, Vahit Gürkan, Şerafettin Olcay, Emin Alpkaya, Ahmet Germeç, Necati Ogan, Sadeddin Cankır, Nihat Arslantürk.

kolde şu ortak kararlara varmışlardır: “Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimden sonra gelecek Yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel duruma fiilen müdahale edilecek, bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ve Milli Birlik Komitesi feshedilecek, iktidar milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine teslim edilecek, işbu protokolle alınan kararların tatbiki 25 Ekim 1961’den öte bir güne tehir edilmeyecektir.”⁶ Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, protokolden haberdar olur olmaz, protokole imza atan subayları makamına çağırılmış ve onlarla 23 Ekim 1961 tarihinde bir toplantı yapmıştır. Sunay, toplantıda, protokolün bozulmasını istemiş ve subayları duydukları rahatsızlık konusunda tatmin edici açıklamalar sağlayacağı konusunda söz vermiştir.

Bunun üzerine CHP genel başkanı İsmet İnönü, genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları ve protokolü imzalayan subayların kaygısını giderecek bir uzlaşma formülü bulmuştur. Formül, 24 Ekim 1961 tarihinde, Çankaya Köşkünde, devlet başkanı Cemal Gürsel’in başkanlığında toplanan siyasal parti yöneticilerinin imzaladıkları bir protokolle kabul edilmiştir. Protokolle, partiler Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı seçilmesi⁷, 3-4 Ağustos 1960 tarihinde yapılan tasfiye⁸ ile ordudan uzaklaştırılmış olan subayların görevlerine iade edilmesi, eski DP’liler için af çıkartılmaması, İsmet İnönü’nün başbakan olması hususları üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, 10 Kasım 1961 tarihinde İsmet İnönü, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Böylece birinci İnönü hükümeti, bakanlıkların eşit şekilde paylaşıldığı bir CHP-AP koalisyon hükümeti olmuştur. Ancak bir zorlama ile kurulmuş olan böyle bir hükümetin ülkeye hizmetinde aksaklıklar olacağını tahmin etmek güç değildir. Nitekim 27 Mayıs öncesinde neredeyse bir iç savaşa varacak siyasi kutuplaşmanın düşman tarafları olan bu iki partinin, hükümet içinde uyumlu çalışması zor gözükmektedir. İşte bu sebeple 1961 Anayasası ile öngörülen bir dizi işin aksaması kamuoyunda genel bir huzursuzluk yaratmıştır. Kamuoyundaki bu huzursuzluk ise ordu içindeki yeni

6 Emin Aytekin, *İhtilal Çıkma*, Dünya Matbaası, İstanbul, 1967, s.187.

7 Nurşen Mazıcı, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınevi, İstanbul, 1989, s.110.

8 Tasfiye hareketinde 235’i general olmak üzere yaklaşık 5000 subay emekliye sevk edilmiştir. Emekliye sevk edilenler arasında Kara Kuvvetlerinden 5 orgeneral, 123 korgeneral, 54 tümgeneral; Deniz Kuvvetlerinden 1 oramiral, 2 koramiral, 3 tümamiral, 9 tuğamiral; Jandarma Genel Komutanlığından 5 tuğgeneral vardır. Detaylar için bkz. Hulusi Turgut, *Türkeş’in Anıları Şahinler Dansı*, İstanbul:ABC Basın Ajansı, 1995, s.213. Ayrıca bkz. Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaset*, Sezai Ekinci Matbaası, İstanbul, 1998, s.186-187.

Gözi

Akademik
Bakış

37

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

darbe isteklilerinin umutlarını güçlendirmiştir.⁹ Albay Talat Aydemir de mevcut koşullarda umudu yeşeren serüvenci subaylardan birisidir.

Talat Aydemir 1913 yılında Bilecik'in Söğüt ilçesinde doğmuştur. İlköğrenimini Adapazarı Cumhuriyet Okulunda, ortaöğrenimini Kadıköy Erkek Lisesinde tamamlamıştır. 1934 yılında Kuleli Askeri Lisesine giren Aydemir, burayı bitirdikten sonra 1937'de Harp okuluna girmiş ve 1939'da Harp okulundan mezun olmuştur. 1946'da Harp Akademisine girmiş, akademiye 1948'de tamamlamıştır. 1954'te Kara, Hava ve Deniz Müşterek Akademisine girmiş, burayı da 1957 yılında bitirmiştir. Aynı yıl Fransa'da üç aylık kursa katılmış, dönüşünde ise Elazığ'a atanmıştır. Bir müddet Siirt'te de görev yapan Aydemir, 1959'da Türk Tugayı ile Kore'ye gitmiş, Eylül 1960'ta yurda dönmüştür. Aydemir yurda döndükten sonra albaylık rütbesini almış ve Harp Okulu komutanı olarak atanmıştır. 22 Şubat 1962 tarihindeki darbe girişimi nedeniyle emekliye sevk edilen Aydemir, 21 Mayıs 1963 tarihindeki ikinci darbe girişiminden sonra yargılanarak idama mahkum edilmiştir. Albay Talat Aydemir'in idamı 5 Temmuz 1964 tarihinde infaz edilmiştir.

İşte bu çalışmada, Albay Talat Aydemir'in gerçekleştirdiği iki darbe girişimi ve ikinci darbe girişiminden sonraki yargılanma süreci incelenecektir. Birinci bölümde 22 Şubat 1962 tarihindeki birinci darbe girişimi, ikinci bölümde 21 Mayıs 1963 tarihindeki ikinci darbe girişimine yer verilecek, üçüncü bölümde ise ordu-siyaset ilişkileri bağlamında Aydemir'in yargılanma süreci anlatılacaktır. Bu çalışma ile anı romanlarında kendine yer bulmuş Aydemir ve arkadaşlarının ayaklanma girişimlerinin, belge tarama ve çapraz okuma yapma suretiyle bilimsel bir yaklaşımla gün ışığına çıkartılması amaçlanmıştır. Çalışmada en fazla gazete arşivlerinden istifade edilmiştir.

Albay Talat Aydemir'in Birinci Darbe Girişimi

Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleştirdiği darbe girişiminin Aydemir açısından üç sebebi olduğu söylenebilir. Birincisi, 1961 Anayasası ile öngörülen siyasi, iktisadi ve toplumsal yapıya dair hedeflerin hayata geçirilememiş olması, daha açık bir dille 27 Mayıs İhtilalinin amacına ulaşmamış olması; ikincisi, ihtilal öncesindeki CHP-DP kutuplaşmasının yerini ihtilalden sonra benzer şekilde CHP-AP kutuplaşmasına bırakması; üçüncüsü ise, hem Millet Meclisinde hem de Cumhuriyet Senatosunda bir kısım siya-

⁹ Talat Aydemir Çankaya Protokolünden rahatsız olan albaylardandır. Bkz. Talat Aydemir, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, May Matbaası, İstanbul, 1968, s.111.

silerin ordu ile halkı karşı karşıya getirme çabası içine girmiş olmalarıdır.¹⁰ Bu üç ana sebebi destekleyen hadiseler de gün be gün cereyan etmiştir. Örneğin AP yanlısı basın organları¹¹ DP dönemini övmekten geri durmamış ve 27 Mayıs İhtilalini gölgelemeye çalışmışlardır. Ayrıca Aralık 1961’de milletvekili ve senatör maaşlarının artırılıp artırılmaması tartışmalarında olduğu gibi, parlamento, vaktini ve mesaisini ülke meselelerinin dışında konulara harcar bir durum arz etmiştir. Üstelik kimi AP milletvekilleri ordu mensupları ve mensuplarının aileleri hakkında ahlak dışı konuşmalar yapılmıştır.¹² Ordunun itibarını zedelemeye varacak bu gibi hadiseler ordu içinde tepkilere neden olmuştur. Kışlalarda toplantılar yapılmış ve subaylar arasında ülkenin gidişatına dair tartışmalar olağan bir hal almıştır.

İşte bu ortamda, 19 Ocak 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Genelkurmay karargahında bir komuta konseyi toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantının amacı, askeri müdahale söylentilerinin bertaraf edilmesi ve İnönü hükümetine destek sağlanmasıdır. Toplantıya katılan kuvvet, ordu ve kolordu komutanları ile generaller Cevdet Sunay’ın askeri müdahale heveslerinden vazgeçilmesi önerisini ve İnönü hükümetinin desteklenmesini benimsemişlerdir. Ancak toplantıda, karacı albaylar, başta Talat Aydemir olmak üzere, askeri müdahalenin gerekliliğini savunmuşlar¹³ ve Sunay’ın önerisini desteklememişlerdir. Bu toplantı, ordudaki alt kademenin üst kademeyle tazyikini gözler önüne sermiştir. Toplantı gerilimli geçmiştir, merkez kumandanı Selçuk Atakan’ın “Orgeneral Cevdet Sunay hareketi hoş görmüyorsa yapacak bir şey yoktur” şeklindeki sözleri ise toplantıda öne çıkan sözlerden birisi olarak tarihteki yerine almıştır.

Bu süreçte, İsmet İnönü ordu içindeki kıpırdanmaların farkında olduğundan, kıpırdanmaları yatıştırma yolunu tutmuştur. İstanbul ve Ankara’daki birlikleri sıklıkla ziyaret etmiş ve konuşmalarında ikinci bir ihtilale hükümet başkanı sıfatıyla izin vermeyeceği mesajını vermiştir.¹⁴ Bu mesajları ile İnönü-

10 Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi*, Milli Ülkü Yayınları, Konya, 1979, s.201.

11 Son Havadis, Adalet gazeteleri vb.

12 Bu milletvekillerinden bir tanesi Nuri Beşer’dir. Nuri Beşer 27 Ocak 1962 tarihinde Anadolu Kulübünde içki masasında subay aileleri için ağır küfür etmiştir. Bu ise kamuoyunda gerginlik yaratmış, AP genel merkezine protesto mektupları gönderilmiştir.

13 Talat Aydemir, Sunay’a şöyle demiştir: “Paşam, ülkede ikinci bir ihtilal olacağına inanıyorum. Muhtelif gruplar ihtilal hazırlığı içindedir. Fakat siz başta bulunmak şartıyla yapılacak bir hareket ülke için tehlikesiz olacaktır.” Bkz. Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal:22 Şubat-21 Mayıs*, Tan Gazetesi, İstanbul, 1964, s.27.

14 *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1962.

Gazi

Akademik
Bakış

39

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

nü, yeni bir askeri müdahaleye karşı olduğunu göstermiştir. İnönü, yaptığı konuşmalarda, subaylara soğukkanlı ve sabırlı olmalarını öğütlemiş ve onlara serüvencilikten uzak durmaları telkininde bulunmuştur. Talat Aydemir ise İnönü'nün bu yaklaşımından rahatsız olmuştur. Nitekim İnönü'nün 5 Şubat 1962 tarihinde Harp Okuluna haberli yaptığı ziyarette, İnönü'yü komutanlardan ve teftiş kıtasından başka karşılayan olmamıştır. Aydemir, İnönü'nün ziyareti esnasında öğrencilerin eğitime devamını sağlamış ve İnönü'nün öğrencilere nasihatte bulunmasını engellemiştir.¹⁵ İnönü'nün askeri birliklerle yaptığı temaslar sonuç vermiş, kimi genç subaylar bir ayaklanma fikrinin ülke için yararlı olmayacağı kanaatine varmıştır. Ayrıca, üst düzey komutanlar da yeni bir ihtilal fikrinden gittikçe uzaklaşmışlar, İnönü'nün sağduyu çağrısına kulak vermişlerdir. Zaten Hava Kuvvetleri, en başından beri, yeni bir ihtilal fikrine hiç sıcak bakmamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri adına yapılacak bir eylemin Hava Kuvvetleri olmaksızın gerçekleştirilmesi de olası değildir. Dolayısıyla Talat Aydemir, Hava Kuvvetlerinin tutumundan da rahatsızlık duymuştur. İlâveten, ordu, Ankara ve İstanbul grubu olmak üzere de, bir bölünmüşlük arz etmektedir ve Talat Aydemir girişilecek bir eylemde İstanbul grubuna pek güvenilemeyeceğini düşünmektedir. Ancak yine de İstanbul grubu ile iletişim halinde olmayı sürdürmüştür.

9 Şubat 1962 tarihinde İstanbul'da Korgeneral Refik Tulga¹⁶ başkanlığında 59 subayın katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, hiyerarşik bir düzen içinde, 28 Şubat 1962 tarihinden önce olmak üzere askeri bir müdahale yapılması kararı alınmıştır. Bu karara binaen İstanbul ve Ankara grubu temsilcileri 10 Şubat 1962 tarihinde İzmit'te bir protokol hazırlamış ve bu protokolü imzalamışlardır. Protokol, müdahale sonrası yapılacak işlerin bir listesinden ibarettir, sekiz maddeden oluşmaktadır: Maddelerden birincisi, Güvenlik Konseyi adı altında 25 kişilik asker-sivil karışık bir heyetin yasama yetkisi olması, ikincisi genelkurmay başkanı ve jandarma dahil kuvvet komutanlarının konseyin üyesi olmaları, üçüncüsü müdahaleden kısa bir süre sonra parlamento teşkil edilmesi, dördüncüsü hükümet üyelerinin güvenlik konseyi tarafından belirlenmesi, beşincisi 27 Mayıs döneminde gerçekleştirilememiş olan bütün reformların uygulanması, altıncısı eski Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri olan 37 kişinin 14'ler de dahil olmak üzere seçilmele-

15 Metin Toker, *İsmet Paşa ile On Yıl (1954-1964)*, IV. Cilt, Akis Yayınları, İstanbul, 1967, s.44.

16 27 Mayıs 1960 müdahalesi ile İstanbul valiliğine getirilmiştir. Bu görevi, 26 Şubat 1962 tarihine kadar ifa etmiştir. 1964 yılında Genelkurmay İkinci başkanlığı yapmıştır.

ri halinde parlamentoda görev almalarının sağlanması¹⁷, yedincisi Eminsü¹⁸ ekibinden yararlanılması ve sekizincisi devletler arası anlaşmalarda büyük değişiklikler yapılmamasıdır.

Başbakan İsmet İnönü 9 Şubat protokolünden haberdar olur olmaz Genelkurmay başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ve Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel ile görüşmeler yapmış ve onlara, ordudaki hükümet karşı darbe hazırlığı içinde bulunan subayların etkisiz hale getirilmemesi durumunda ülkede gerginliğin süreceğini söylemiş, Cevdet Sunay’dan Ankara ve İstanbul’daki eylemci subayların başka yerlere nakledilmelerini, böylece etkisiz hale getirilmelerini istemiştir. Bunun üzerine Genelkurmay başkanı 18 Şubat 1962 tarihinde 1. Orduya bağlı kolordu komutanlarını, İstanbul valisi Korgeneral Refik Tulga’yı, Harp Akademileri komutanı Tuğgeneral Faruk Güventürk¹⁹’ü toplantıya çağırmıştır. Ancak generaller bu toplantıya gitmeden önce eylemci subaylarla görüşmüşlerdir. Toplantıda Cevdet Sunay, generallere “9 Şubat Protokolü”nün uygulanmasına karşı olduğunu söylemiş, generallerden darbe fikrinden vazgeçmelerini istemiştir. Sunay, toplantıda, eğer yeni bir ihtilalin çözüm olacağına inanmış olsaydı, kendisinin de bu girişimin başında olmaktan imtina etmeyecek olduğunu altını çizmiştir. Bu toplantı, eylemci albaylar tarafından tepkiyle karşılanmış ve onlarda, bir darbe girişiminde yüksek rütbeli komutanlara güvenilemeyeceği fikrinin oluşması neticesini doğurmuştur.

17 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri arasındaki kutuplaşma 14 Ekim 1960 tarihinde Yassıada duruşmalarının başlamasıyla iyice belirginleşmiştir. Komite içinde iki anlayış birbiri ile açıktan çekişmeye başlamıştır. Çoğu üst rütbeli subaylar olan üyeler ılımlı kanat, kısa zamanda sivil yönetime dönülmesinden yana olmuştur; öte yandan Alparslan Türkeş önderliğinde, daha çok küçük rütbeli subaylardan oluşan diğer kanat askeri yönetimin sürdürülmesi ve reformların askeri yönetim altında gerçekleştirilmesi gerekliliğini savunmuştur. Komite içindeki bu ikilik MBK başkanı Cemal Gürsel’in hızlı hareketi ile ılımlılar lehine giderilmiştir. 13 Kasım 1960 tarihinde MBK lağvedilmiş ve sertlik yanlıları dışarıda bırakmak suretiyle yeniden kurulmuştur. Sertlik yanlısı 14 üye dünyanın dört bir yanındaki Türk temsilciliklerine danışman olarak görevlendirilerek gönderilmiştir. Detaylar için bkz. Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi*, Milli Ülkü Yayınları, Konya, 1979, s.5-7. Ayrıca bkz. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.141. Ayrıca bkz. Alparslan Türkeş, *27 Mayıs-13 Kasım-21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz İşık Yayınları, İstanbul, 1977, s.97.

18 3-4 Ağustos 1960 tasfiyesi sonrasında, tasfiye edilen subaylar tarafından kurulmuş olan “Emekli İnkılap Subayları Derneği”nin kısa adıdır.

19 DP iktidarı döneminde “Dokuz Subay Olayı” olarak isimlendirilen, DP iktidarına karşı darbe düzenlemek amacıyla ordu içinde gizli bir örgüt kurma iddiasından dolayı 26 Aralık 1957 tarihinde tutuklanmış, yapılan yargılama neticesinde beraat etmiştir. Ordudan 1969 yılında, kadrosuzluk nedeniyle emekli olmuştur. “Dokuz Subay Olayı” için bkz. Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.62.

18 Şubat'taki toplantıdan bir gün sonra, yani 19 Şubat 1962 tarihinde, Cevdet Sunay, eylemci albaylarla bir toplantı yapmayı uygun bulmuştur. Toplantıya generallerden Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ve eylemci subaylardan Talat Aydemir, Necati Ünsalan ve Selçuk Atakan katılmıştır. Toplantıda Selçuk Atakan şöyle demiştir: "İhtilalin siz başımızda olarak yapılmasını istiyoruz. Mademki arzu etmiyorsunuz, söylenecek bir şey yoktur. Biz alttan gelen tazyiki güçlkle önleyebiliyoruz. Eğer bizi bu tazyiklerin teşvikçisi olarak değerlendiriyorsanız, derhal istifamızı verelim. Yarın, öbür gün bizi ordudan bu suçu yükleyerek ayırmayın."²⁰ Selçuk Atakan'ın bu sözleri üzerine Cevdet Sunay "Böyle bir şey düşünmüyorum" demiştir. Bu toplantı, İstanbul grubunu hükümete karşı bir askeri müdahale fikrinden vazgeçirmiş, ancak, Ankara'daki eylemci subayları fikrinden vazgeçirememiştir.

Ankara grubunun darbe fikrinden caymadığının görülmesi üzerine, Genelkurmay Başkanı, başbakan İsmet İnönü'nün bilgisi dahilinde bir plan hazırlamıştır. Plan şöyledir: "24 Şubat 1962 gece yarısı Hava Kuvvetleri alarma geçecektir. Alarm üzerine harekete geçeceği tahmin edilen Aydemir yanlısı subayların bulunduğu birlikler sözde suçüstü yakalanacaklar ve eylemci subaylar tutuklanacaklardır. Tutuklanmalar sonrasında da eylemci subaylar orduda disiplini bozdukları gerekçesiyle emekliye sevk edilecekler ve böylece hükümete karşı muhtemel darbe girişimi doğmadan engellenmiş olacaktır." Bu plan 20 Şubat 1962'de uygulamaya konulmuştur. Ancak verilen alarmın bir tuzak olduğunu eylemci subaylar hemen anlamışlar ve Sunay'ın öngördüğü şekilde hata yapmamışlardır. Fakat eylemci subayların kendilerine karşı kurulan tuzağı anlayarak, bu tuzağa karşı tedbirli davranmalarına rağmen, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay, eylemci subaylara, başka yerlere nakil edileceklerini bildirmiştir.

Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan ise suçu reddetmişler ve kendilerine tuzak kurulmuş olduğunu anladıklarını, hata yapmadıklarını, nakillerin gerçekleşmesi halinde kendilerinin suçlu olarak nitelendirilmelerinin sabitleneceğini ifade etmişlerdir.²¹ Talat Aydemir yaşananlarla ilgili Genelkurmay Başkanlığına sunulmak üzere bir de rapor kaleme almıştır. Raporunda, tayinleri yapılan subayların tayinlerinin durdurulmasını ve aynı zamanda planın uygulanmasında sorumlu olduğunu düşündüğü Genelkurmay 2. baş-

20 Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal:22 Şubat-21 Mayıs*, Tan Gazetesi, İstanbul, 1964, s.217-218.

21 Talat Aydemir, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, May Matbaası, İstanbul, 1968, s.130-133.

kanı Memduh Tağmaç’ın durumunun gözden geçirilmesini istemiştir. Genelkurmay başkanı ise bu raporu dikkate almayarak tayinleri gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine, Talat Aydemir, tayinlerin gerçekleştirilmesine olan itirazını basın yoluyla kamuoyuna duyurma yolunu tutmuştur. Açıklamasında Aydemir şöyle demiştir: “Ülke bir barut fıçısı gibidir. Ben de elimde bir meşale tuttuğum halde fıçının üzerinde oturuyorum, canımın istediği anda fıçıyı havaya uçurabilirim. Karşımda bulunanlar parmak bile oynatamazlar.”²²

Talat Aydemir ve arkadaşları, kendilerine kurulmuş olan tuzağın arkasından beklenmedik hadiselerin meydana gelebileceğini düşünerek, zaman kaybetmeden, derhal, darbe programlarını hayata geçirmeye yönelmişlerdir. Darbe için alarmı 21 Şubat 1962 akşamında vermişlerdir. Harekatın parolası “halaskar”, işareti ise “fedailer” olarak belirlenmiştir. Alarmdan haberdar olan Genelkurmay Başkanlığı da bazı tedbirler almıştır: Örneğin Genelkurmay’ın etrafı tanklarla muhafaza altına alınmış, Meclis Muhafız Taburu Meclisin etrafını çevirmiştir. Orduda saflaşma baş göstermiş, kimi birlikler Aydemir yanlısı kimileri ise hükümet yanlısı bir duruş almışlardır. Örneğin, alarm verilmez, Çubuk 230. Piyade Alayı, Polatlı Topçu Birlikleri gibi kimi kuvvetler Talat Aydemir’in emrine girdiklerini bildirmişlerdir. Darbe girişimine peşi sıra yeni kuvvetlerin katılacaklarını bildirmeleri, Aydemir’in kendini güçlü hissetmesine sebebiyet vermiştir. Hatta Aydemir bu güvenle, Cumhurbaşkanı’dan şu taleplerin gerçekleştirilmesini istemiştir: Birincisi nakil veya emekli edilen subayların görevlerine dönmeleri, ikincisi 200 milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülmesi ve eğer bu mümkün değilse parlamentonun feshedilmesi, üçüncüsü anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi.²³ Talat Aydemir, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e, bu taleplerin gerçekleşmemesi halinde alarmı durdurmayacaklarını bildirmiştir.

Bunun üzerine Çankaya Köşkünde, Aydemir’in talepleri değerlendirmek ve ne yapılacağına karar vermek üzere Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında, başbakan İsmet İnönü’nün, parti liderlerinin, Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Talat Aydemir, bu toplantının gerçekleştiği sırada, Harp Okuluna harekatı başlatma emrini vermiştir. Dikmen yolu Harp Okulu öğrencileri tarafından kesilmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel, öğrencilerin ilerlemeleri halinde, karşılarında hava kuvvetlerini bulacaklarını bildirmiştir. Bu ultimatom

22 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, İstanbul, Pera Yayıncılık, 1997, s.1716.

23 Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.238-240.

Talat Aydemir emrindeki birliklerde etkisini göstermiş, birliklerde darbenin başarıya ulaşmayacağı fikri yeşermeye başlamıştır. Bu arada Harp Okulunun harekate geçtiği haberi parlamento da korku yaratmış, parlamentoda süren görüşmeler kesilmiş, milletvekilleri ve senatörlerin birçoğu Ankara'dan ayrılmışlardır.²⁴

Ordu içinde bölünme başbakan İnönü, hükümet ortağı YTP'nin genel başkanı Ekrem Alican'ı ve Genelkurmay başkanını endişelendirmiştir. Çankaya Köşkündeki toplantıda Ekrem Alican, Aydemir'in yakını olduğunu belirterek, kendisinin Harp Okuluna gidip Aydemir ile görüşmesinin faydalı olacağını söylemiş ve Aydemir ile doğrudan iletişime geçme önerisinde bulunmuştur. Alican'ın önerisi pek tasvip edilmemişse de, önerinin denenmesi uygun bulunmuştur. Bunun üzerine Ekrem Alican Harp Okuluna gitmiş ve Aydemir ile görüşmüştür. Fakat Aydemir'i girişimi derhal durdurma konusunda ikna etmeyi başaramamıştır. Aydemir, girişimi durdurmak için dört talep önermiştir. Taleplerini şöyle sıralamıştır: Birincisi, orduda yapılmış olan tüm tayinlerin derhal durdurulması ve subayların eski görevlerine iade edilmesi; ikincisi, parlamentonun beklenen demokrasiyi yerleştireceğinden ümidin kesilmiş olduğu gerekçesiyle Cumhurbaşkanının parlamentoyu derhal feshetmesi; üçüncüsü, seçim kanununda değişiklikler yapılması ve bu çerçevede okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanmasının engellenmesi, okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanmasının önüne geçmek için oy pusulalarının el yazısı ile doldurulması zorunluluğunun getirilmesi, çoğunluk sistemine geri dönülmesi; dördüncüsü, yeni parlamento oluşuncaya kadar hükümetin Ankara'dan ayrılıp Eskişehir'e gitmesi ve çalışmalarına Eskişehir'de devam etmesi.²⁵ Bu talepler, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından reddedilmiştir. Başbakan İsmet İnönü bu konuda şöyle demiştir: *"Taviz vermeyeceğim. Taviz bir milleti yıkar. İsterse gelsin Talat Efendi cumhurbaşkanı olsun. Ben gider Mecliste tek başıma oturur beklerim. Taviz verirse millet affetmez."* Aslında söz konusu talepler, hareket başlamadan önce alarm durumuna geçildiğinde, Aydemir tarafından, Cumhurbaşkanına bildirilen taleplerin biraz detaylandırılmış halidir.

Alican ve Aydemir görüşmesinden bir sonuç alınamamıştır. Kaldı ki, bu görüşme esnasında, hükümet karşıtı birlikler radyoyu denetim altına almışlar ve okunacak mesaj için Aydemir'in emrini beklemeye başlamışlardır.

²⁴ *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1962.

²⁵ Can Kaya İsen, a.g.e., s.42-46.

Radyoda ihtilal mesajının yayınlanacağı zamana kadar plak çalınması kararlaştırılmış ve bu karar uygulanmıştır. Halk da radyo başında bekleyiş içine girmiştir. Fakat eylemci subayların radyoyu kontrolü pek uzun sürmemiştir. Ankara Radyosunun verici istasyonunun elektrik akımının merkez santrale bağlı olduğu bilgisini edinen hükümet yanlısı havacı birlikler merkez santraldeki elektrik veren şalteri kapatmışlar ve eylemcileri çaresiz bırakmışlardır. Radyo yayının kesilmiş olması Aydemir emrindeki birlikleri, girişimin başarıya ulaşmayacağı yönünde düşüncelere sevk etmiş, birlikler içinde çözümler hızla artmaya başlamış, kimi birlikler hükümet tarafına geçtiklerini bildirmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Aydemir taleplerini yumuşatma yoluna gitmiştir. Sadece, kendisinin Harp Okulunun başında kalması ve nakil ile tayinlerin eski hale getirilmesi isteklerine vurgu yapmayı yeğlemiştir. Yumuşamış talepler üzerine ise İnönü şöyle demiştir: *“Bir milletin haysiyetine, ordunun şerefine tecavüz edilmiştir. Sonuna kadar mücadele edeceğiz. Silahlı çatışmaya yol açmazlarsa affedebiliriz. Aslında cezaları kurşuna dizilmektir. Kendilerini emekliye sevk edeceğim.”*²⁶

Karşılıklı mesajlar gerilimi artırmış ve Aydemir emri altındaki birlikler ile hükümete sadık birlikler arasında bir savaş ihtimali belirlemiştir. Kuşkusuz bu ihtimal, hem İnönü hükümetini hem de Aydemir’i endişelendirmiştir. Aydemir kendisini bir çıkmaz içinde bulmuştur. Ordu içi savaşın gerçekleşmesi durumunda, bundan ordunun zarar göreceğini düşünmüş ve geri adım atmaktan başka seçenek bulamamıştır. Aydemir, Harp okulu öğrencilerine hareketin durdurulduğu kararını şöyle açıklamıştır: *“Arkadaşlar, hareketimizi desteklemeyen askeri birlikler fazla. İsteklerimiz ancak asker kanı döküldükten sonra gerçekleşecektir. Bu ise Türk ordusunu zaafa uğratmaktan başka bir işe yaramaz. Parlamentodaki bazı şahısların istedikleri de budur. Ordu birbirine düşmelidir. Bu iş burada bitiyor. İhtilal durmuştur. Fakat bitmemiştir. Kararımı verdim, teslim olacağız. Silahlarınızı bırakınız ve yerlerinize dönünüz.”*²⁷ Aydemir, darbe girişimini durdurduğuna dair kararını 22 Şubat 1962 tarihinde sabaha karşı Genelkurmay Başkanlığına bildirmiştir.

Birliklerin çekilmesi sabaha kadar sürmüştür. 22 Şubat sabahleyin, Ankara Radyosu normal yayınına başlayabilmiştir. Albay Talat Aydemir ve arkadaşları emekliye sevk edilmişlerdir. Aynı gün, Harp Okulu öğrencileri derhal 20 günlük tatile gönderilmişler ve Aydemir emrinde darbe girişimine adı karışan birliklerdeki subaylara geçici süreli mecburi izinler verilmiştir. 23 Şubat 1962 tarihinde, Tuğgeneral Semih Sencer, Harp Okulu yeni komutanı olarak,

26 Can Kaya İsen, a.g.e., s.47.

27 Can Kaya İsen, a.g.e., s.59.

Albay Talat Aydemir yerine, görevine başlamıştır. Aynı gün, İnönü, radyodaki konuşmasında şöyle demiştir: *“Türk Silahlı Kuvvetleri, meşru anayasayı, demokratik nizami, tehlikeye düşürülmek istenen vatan bütünlüğünü, azimle ve başarı ile korumaktadır ve koruyacaktır.”* Bakanlar Kurulu ise bu hadise ile ilgili olarak yayınladığı tebliğde, hükümetin ordu ile işbirliği yaparak görevinin başında olduğunu ve Türk ordusunun önemli bir sınavdan geçmiş olduğunu belirtmiştir. Parlamento da, orduya şükran ve takdir duygularını kabul ettiği önergeyle²⁸ kamuoyuna duyurmuştur.

Talat Aydemir'in darbe girişimi siyasi çevrelerde farklı farklı yorumlanmıştır. Örneğin İnönü, Talat Aydemir'in darbe girişimine dair şöyle bir yorum yapmıştır: *“27 Mayıs ordunun demokrasiye inancının bir sonucuydu. Bazı siyasilerin bütün kışkırtmalarına rağmen 14 lerin tasfiyesi aynı inancın sonucuydu. Yine seçimlerden sonra politikacıların giriştikleri kışkırtmalar 22 Şubat 1962 darbe girişimiyle sonuçlanmıştır. 27 Mayıs İhtilalinin kolaylıkla başarılı olması teşvik edici olmuştur. Düşünmemişlerdir ki 27 Mayıs İhtilali bütün milletin vicdanında meydana gelen bir kurtuluş isteği sonucu olduğu için halk tarafından hemen benimsenmiştir.”*²⁹ Aynı bahiste AP liler şöyle demişlerdir: *“Bizi ordu müdahalesi ile tehdit ettiler, bu tehdit bir defa kendini gösterir gibi oldu ve başarısızlıkla sonuçlandı. Bir atımlık baruttan ibaretmiş. Ne kadar müdahaleci subay varsa emekliye ayırdılar, şimdi artık dilediğimizce davranabiliriz.”*³⁰ Avrupa'daki 14 lerden olan Orhan Kabibay ise şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Biz olsaydık, bu ihtilali ısmarlama bir elbise gibi toplumun sırtına geçirirdik.”*³¹ 22 Şubat Olayları dış basında da önemli bir yer tutmuş, başbakan İnönü, pek çok gazete tarafından³² krizi yönetmedeki başarısı dolayısıyla takdirle karşılanmıştır.

21-22 Şubat Olayından sonra parlamentoda af tartışmaları başlamıştır. AP, YTP ve CKMP liler 21-22 Şubat olayına karışan eylemci subayların affına karşılık, Kayseri hapisanesindeki DP liler için de kısmi af istemişlerdir. Bu arada 5 Mart 1962 tarihinde³³ Cumhurbaşkanı, başbakan İnönü'den, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay ile bazı komutanları emekliye ayırmasını

28 Önergeyi veren milletvekilleri şu isimlerdir: İbrahim Öktem (CHP), Cihat Bilgehan (AP), Hasan Dinçer (CKMP), Şekip İnal (YTP). Bkz. *Dünya*, 24 Şubat 1962.

29 *Ulus*, 27 Şubat 1962.

30 *Dünya*, 7 Nisan 1962.

31 *Son Havadis*, 24 Şubat 1962.

32 Örneğin Londra Times, New York Herald Tribune, Le Monde. Londra Times'ta İnönü için söylenen sözler aynen şöyledir: “Bay İnönü gayet mahir bir stratejisttir. Aynı zamanda iyi bir arabulucudur...” Bkz. *Hürriyet*, 25 Şubat 1962.

33 Bu tarihte çıkarılan yasa ile 27 Mayıs'ın eleştirilmesi ve eski DP yönetiminin övülmesi yasaklanmıştır.

istemıştır. Gürsel, 21-22 Şubat Olayına sebep olanların yüksek kademedeki komutanlar olduğuna kanaat getirmiştir. İnönü ise, sebepten çok sonucun önemli olduğunu düşünmüş, Gürsel’e *22 Şubat’ı ben onlarla bastırdım*³⁴ diyerek, Gürsel’in isteğini yerine getirmek istemediğini belirtmiştir.

İsmet İnönü tüm bu gelişmelerden sonra hükümetin yıprandığını düşünerek, başbakanlıktan istifa etmeyi uygun bulmuştur. Nitekim üst üste gelen, hükümete darbe girişimi, bu girişimin engellenmesi, parlamentodaki af tartışmaları, parti çekişmeleri İsmet İnönü’yü büsbütün bunaltmıştır. İsmet İnönü 30 Mayıs 1962 tarihinde istifasını vermiş ve böylece koalisyon hükümeti düşmüştür.

Albay Talat Aydemir’in İkinci Darbe Girişimi

İsmet İnönü’nün başbakanlıktan istifa etmesi üzerine, ülke yeni bir siyasi krize gebe bir hal almıştır. Ordu içindeki kaynama, 22 Şubat olayından sonra tamamen bitmemiştir. Dönemin kuvvet komutanları İnönü tarafından kurulacak bir hükümetin ancak kaynamayı denetim altında tutabileceğini düşünmüşler ve İnönü’yü tekrar başbakan olması için ikna etme çalışmışlardır. İnönü’yü başbakanlığa ikna çabaları netice vermiş, 25 Haziran 1962 tarihinde CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşan İkinci İnönü koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak bu hükümetin de, her bir hükümet ortağı partinin farklı ideolojilere sahip olması nedeniyle uyumlu bir çalışma sergileyeceği şüpheli gözükmektedir. Hatırlanacağı üzere 1961 Anayasası ile öngörülen bir dizi iş mevcut olmasına rağmen, bu işler CHP-AP koalisyon hükümeti döneminde, iktidar ortağı partilerin farklı seçmen tabanına sahip olmaları sebebiyle, layıkıyla yapılamamıştır. Üstelik de hükümet içindeki uyumsuzluk, ordu içindeki darbe isteklilerinin umutlarını güçlendirmiş, Talat Aydemir liderliğinde bir darbe girişimi ile karşı karşıya kalınmıştır. Söz konusu darbe girişimi engellenmiş ancak bu girişim aynı zamanda I. İnönü hükümetinin de yıpranmasına neden olmuştur. İşte CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşan yeni koalisyon hükümetinin de önceki hükümete benzer zaafı taşıması sebebiyle, ordu içindeki darbe heveslilerinin yeni bir darbe girişimi için umutlanacakları hükümet ortakları tahmin edilmiş, ancak, buna rağmen YTP ve CMKP li iki ortak, hükümet içinde CHP’ye karşı, muhalefetteki AP ile birlikte hareket etme yolunu tutmuşlardır. Nitekim, yeni kurulan hükümet üyelerinin uyum içinde çalışmadığını gören ordu içindeki darbe heveslileri ile emekli olmuş eylemci subaylar tekrardan umutlanmışlardır. Bu süreçte Talat Aydemir de, emekliye

34 Metin Toker, a.g.e., s.66.

Görüş

Akademik
Bakış

47

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

sevk edilmiş olmasına rağmen, ordu içindeki kıpırdanmaları takip etmeyi sürdürmüş ve yeni bir darbe girişimi için ordu içindeki eylemci subaylarla iletişimini kuvvetlendirerek, eylem için doğru zamanı beklemeye koyulmuştur.

İkinci İnönü hükümetinin kurulmasından sonra hükümetin güvenoyu alması üzerine İnönü'nün Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmadaki şu sözlerin Aydemir ve arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanmış olduğuna da dikkat çekmek gerekir. İnönü şöyle demiştir: *"Millet olarak büyük bir imtihan vermişizdir. Ordu içinde bir avuç demokratik nizam aleyhtarı 22 Şubat'ta vahim bir tecrübeye teşebbüs etmişlerdir. Ordunun kendisi hemen bütünüyle sergüzeştçileri reddetmiştir. Kesin olarak sabit olmuştur ki, ordu memleketin idaresini ve selametini demokratik rejimde ve Anayasa nizamında görmektedir. Sergüzeştçilerin hareketleri millet nazarında ve ordu içinde tam bir takbihe uğramıştır. Memlekete hesapsız zararlar vermiş olan 22 Şubat itaatsizliği, şimdi ordu içinde bir nifak yaratmak ve Büyük Millet Meclisinin orduya olan güvenini sarsmak için bir vesile olarak istismar edilmek isteniyordur. Buna alet olanlar iyi niyetten mahrum olanlardır. Millet ve Büyük Meclis ile onun aziz evladı olan ordusu arasında bir itimatsızlık yaratmak maksadı asla muvaffak olamayacaktır."*³⁵

İnönü'nün bu sözlerine, Talat Aydemir, 22 Şubatçılar adına, gazeteler aracılığıyla şöyle bir cevap vermiştir: *"Beyanatındaki 22 Şubatçılarla ilgili hususları şiddetle reddederiz. Asıl takbihe değer husus, İnönü'nün siyasi zümre ve şahıs menfaatleri üstüne çıkamayarak aziz ulusumuzun sesine kulak vermeyen zihniyetidir. Şu hususu açıkça beyan etmek isteriz ki İnönü'nün ismi zekasından büyüktür. 22 Şubat vahim bir tecrübeye teşebbüs değil, memleketin sayısız dertlerini bir tarafa iterek İnönü'nün yarattığı keşmekeşe bir reaksiyondur. Ordu hakkında bir hayal mahsulü olarak ifade ettiği parçalayıcı ve yıpratıcı beyanlarını, kendimizi ordudan henüz bir parça addettiğimiz şu anda şiddetle reddederiz. Ordunun partiler üstü bir görüşe sahip olduğu hakkındaki inancımızı 22 Şubat'ta ortaya koyduk. 22 Şubat parlamento usulleri dışında yapılan ithamları esefle karşılıyoruz."*³⁶ Aydemir, bu sözlerinden dolayı, kanunun suç saydığı bir cürümü övdüğü iddiasıyla tutuklanmış, fakat 18 Temmuz 1962 tarihinde kefaletle serbest bırakılmıştır. İşte bu hadise Aydemir ve arkadaşlarını hükümete karşı yeni bir darbe için teşkilatlanmak hususunda hızlanmalarına neden olmuştur. Kaldı ki zaten ikinci koalisyon hükümetinin pek çok icraatı Talat Aydemir ve arkadaşları tarafından şiddetle eleştirilmiş ve onların yaptıkları bu eleştiriler ordu içinden ve dışından epeyi de destekçi bulmuştur.

³⁵ Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.290.

³⁶ Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.299.

Hükümet ortağı CHP anayasanın zorunlu kıldığı sosyal devlet ilkesi yönünde adımlar atmaya çalışırken, pek çok kere bu adımlar hükümetin diğer ortakları olan YTP ve CKMP’nin direnişiyle karşılaşmış, direnişi kıramayan CHP bir yandan seçmen tabanına koalisyon hükümeti olmanın zorluklarını anlatmaya çalışmış öte yandan hükümet ortaklarıyla karşı karşıya kalmış, üstelik de kamuoyunda, hükümetin icraatlarına yönelik eleştirilerin muhatabı olmuştur. Ülkenin iktisadi ve sosyal yapısında etkiler oluşturan bu gerilimli siyasi ortam ise AP’nin işine yaramış, AP popülist söylemlerle hükümeti eleştirme imkanı bulmuştur. İşte bu süreçte, CHP, istemediği pek çok icraatın, hükümetin icraatları hanesine yazılması karşısında eli kolu bağlı kalmıştır. Örneğin 10 Eylül 1962 tarihinde alınan bir kararla, MBK yönetiminin ülkenin doğusundan batıya sürdüğü 55 toprak ağasının doğuya tekrar dönmesine izin verilmiştir. 26 Eylül 1962 tarihinde İlk Beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlamakla görevlendirilmiş olan uzmanlar topluca istifaya zorlanmışlardır. Bu ve benzeri hadiselerde, Aydemir ve arkadaşları CHP dahil tüm partilerin, ülkenin menfaatine aykırı davranmakla suçlanmışlar ve bu hadiselerin yeni bir ihtilal için yeter sebep oluşturduğunu açıklamaktan çekinmemişlerdir.

Ordu içinde ve dışında, hükümetin başarısından kuşku duyan subayların huzursuzluğu ve böyle düşünenlerin sayısının artması İnönü tarafından endişe ile gözlenmiştir. Fakat İnönü koalisyon hükümetinin başbakanı olarak hükümet içinde denge sağlamaya çalışırken, bir yandan da hükümet-ordu ilişkilerinde denge kurmaya çalışmış, bununla beraber onun bu çabaları yeni tertipler üzerinde çalışan 22 Şubatçıları tatmin etmemiştir. 1963 baharında eski DP lilerin bir kısmı için af çıkartılması ise ordu içindeki kıpırdanmaların dozunu daha da artırmıştır. Ordu içindeki bu huzursuzluğu yatıştırmak amacıyla 27 Mayıs gününün “Hürriyet ve Anayasa bayramı” olarak kutlanmasına dair yasa çıkartılmış, her ne kadar bu yasa, ordu içinde memnuniyetle karşılanmışsa da, yasa, 22 Şubatçıları, ilk darbe girişiminden edindikleri tecrübelerle, yeniden teşkilatlanmaktan caydıramamıştır. Zaten 22 Şubatçıları hükümeti tam da bu gibi şekilci icraatlar dolayısıyla eleştirmişlerdir.³⁷

Talat Aydemir, 22 Şubatçıların yeniden teşkilatlanmalarının nedenini şöyle açıklamıştır: “22 Şubat 1962 olayları üzerinden zaman geçtikçe 22 Şubat’ın iç yüzüne yapılan haksızlık anlaşılıyordu. Gün geçtikçe Silahlı Kuvvetler mensuplarının bizleri ziyaretleri çoğalmıştı. Israrlı teklifler karşısında teşkilatımızı güvenilir şekilde küçük rütbelere başlayarak yeniden organize ediyorduk. Dört kuvvet içindeki genç subaylar ara-

37 Can Kaya İsen, a.g.e., s.77.

Gazi

Akademik
Bakış

49

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

sında taraftarlarımız hızla yayılıyordu. Özellikle Kemalizm doktrini yayınlandıktan sonra bize katılımlar daha da arttı. Çünkü daha önceden böyle bir doktrin fikri ele almamıştık.”³⁸ Gerçekten de Aydemir’i yeni bir darbe girişimi için cesaretlendiren hadiseler meydana gelmiştir. Örneğin CHP’ye karşı bir hareket için 22 Şubatçılarla görüşenler arasında AP liler de mevcuttur. Bu bağlamda Aydemir’in arkadaşlarından Turgut Alpagut’un şu sözlerine yer vermek uygun olur: “22 Şubat sonrasında 22 Şubatçılarla görüşmek için birçok kişi sıraya girmiştir. Örneğin iş adamları, siyasetçiler gelip girmiştir. Bunların çoğunun beklentisi vardı. Hatta CIA ajanları bile ziyaretimize gelmişti.”³⁹

Aydemir ve arkadaşları teşkilatlanmada çengel sistemini⁴⁰ kullanmışlardır. Çengel atılan birlikler şunlardır: Tank taburu, 229. Piyade Alayı, Genelkurmay Kışla Komutanlığı, Jandarma Okulu ve Jandarma Muhafız Taburu, 28. Tümen Topçu Komutanlığı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Cumhurbaşkanı Muhafız Alayı Süvari Grubu, Merkez Komutanlığı Trafik Kıtası, Jandarma Genel Komutanlığı, Ankara Merkez Komutanlığı, Ordu Donatım Başkanlığı Ana Muhafız Taburu, Harp Okulu Komutanlığı. Ayrıca, Aydemir ve arkadaşları teşkilatlanma çalışmalarını sürdürürken, 14’ler ile de birleşme yolları aramışlar ancak liderlik çekişmeleri dolayısıyla bu birleşme arayışı olumlu netice vermemiştir. Bu bahiste Alparslan Türkeş şöyle demiştir: “Ben ve Aydemir baş başa görüşürken kendisine benimle birlikte, benim liderliğimde meşru siyasi bir çalışma yapmayı kabul ediyor musun diye sordum. Aydemir de biz ihtilalciyiz, ihtilal yapacağız, siyaseti de sizin liderliğinizde düşünmüyorum dedi.”⁴¹

Aydemir ve arkadaşları ikinci darbe girişiminin tarihini, önce, 20 Mart-20 Nisan 1963 tarihleri arasında bir gün olarak belirlemişler, fakat bu tarih aralığının hükümet tarafından öğrenilmesi üzerine, ihtilal tarihini ertelemişlerdir.⁴² Hatta Aydemir ekibi tarafından hazırlanmış olan “Genç Kemalistler”⁴³ imzalı beyannamelerden Genelkurmay Başkanlığı haberdar olur olmaz, beyanname dağıtımına adı karışmış subayları mahkemeye vermiştir. Mahkemeye verilen

38 Talat Aydemir, a.g.e., s.168.

39 Emin Çölaşan, “Turgut Alpagut Anlatıyor”, *Hürriyet*, 18 Mayıs 1986.

40 Çengel sistemine göre, bir şahıs çengel olarak belirlenecek, çengel olan şahıs bulunduğu birlik içinde diğer subayları teşkilata dahil etmeye çalışacak, ikna ettiği kişileri de muhtemel darbeden önce ve sonraki görevleri yerine getirmeleri konusunda yönlendirecektir.

41 Emin Çölaşan, “İki Açıklama, Alparslan Türkeş Anlatıyor”, *Hürriyet*, 25 Mayıs 1986.

42 *Dünya*, 26 Temmuz 1963.

43 Genç Kemalistler Ordusu (GKO) Bildirisine dair 22 Nisan 1963 tarihli Son Havadis gazetesinde “Orduyu tahrike matuf beyanname” ve aynı tarihte Hareket gazetesinde “vatan hainliği belgesi” nitelendirmesi yapılmıştır.

subaylar arasında en dikkat çekici isim, Milli Savunma Bakanlığı Kara Emir subaylığı yapmış Yarbay Talat Turhan’dır.⁴⁴ Bu bahiste, İnönü’nün, partisinin Meclis grubuna yaptığı konuşmadan şu kesite yer vermek uygun olur: “*Vaziyet çok vahimdir, tekrar ediyorum çok vahimdir, çok kritiktir. Dikkatli olunuz, sükunetinizi muhafaza ediniz ve Ankara dışına çıkmayınız.*”⁴⁵ Gerçekten de ülke siyasi istikrarsızlığı yakalamaktan uzak, pek çok iktisadi ve toplumsal sorunu çözmeyi ihmal eder bir noktaya gelmiştir. İşte bu süreçte, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay da, Aydemir ve arkadaşlarının örgütlenmelerinin önünü kesmek ve Aydemir’i haklı bulan genç subayları dizginleyebilmek için, AP lileri, DP lilerin affı konusundaki tutumlarından vazgeçmeleri için çok uğraşmış, onları hükümetin uyum içinde çalışmasını sağlayacak yapıcı muhalefet anlayışı içinde davranmaya davet etmiş ve onlardan TSK’ya karşı tahrik edici söz ve davranışlardan kaçınmalarını istemiştir. Fakat AP liler gerilim ortamından beslenen tutumlarında ısrarcı olmuşlardır.

15 Mayıs 1963 tarihinde, Aydemir ve arkadaşları ikinci darbe girişiminin tarihini 20-21 Mayıs olarak belirlemişlerdir. Aydemir aslında 19 Mayıs gününü düşünmüşse de, sonradan bunun, Atatürk ile yarışa çıkmışlık olarak yorumlanabileceğinden hareketle, 19 Mayıs’ı darbe günü olarak belirlemekten vazgeçmiştir. Aydemir’in ikinci darbe girişimini Alparslan Türkeş öğrenmiş ve bu bilgiyi başbakan İnönü’ye iletmışse de, İnönü “*Olmaz öyle şey!*” demiş⁴⁶ ve Aydemir ile taraftarlarının yeni bir kalkışma yapacaklarına ihtimal vermemiştir. Ancak İnönü’nün Türkeş’in ihbarına verdiği bu cevaptan birkaç saat sonra Talat Aydemir, hareket için alarm vermiş ve hareketi başlatmıştır.

Harekat başlar başlamaz, Aydemir yandaşı birlikler tarafından ilk önce, Ankara Radyosu kontrol altına alınmıştır.⁴⁷ Radyodan Talat Aydemir imzalı bildiri şöyle anons edilmiştir: “Dikkat Dikkat Şimdi TSK İhtilal genel karargahının bildirisini dinleyeceksiniz. Büyük Türk Milletine! Bir: Gayesi ve vazifesi, Milletimizin kurtarıcısı ve Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün ilkeleri ve çizdiği yolda yürümek ve milletimizi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırarak refah, huzur ve güvenlik içinde yaşatmak olan Büyük Türk milleti ve onun hükümetlerinin, mevcut Anayasa ve kanunları hiçe sayarak partizan

44 Topçu Kurmay Yarbay rütbesiyle 1964’te resen emekli edilmiştir. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrasında da tutuklanmış ve yargılanmıştır. Bu yargılamada yaptığı 5000 sayfalık savunması, Türkiye’deki milli sosyalistler tarafından siyasi ve hukuki olarak bir savunma klasiği olarak kabul edilmektedir.

45 Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.372.

46 *Hürriyet*, 8 Haziran 1963.

47 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1963.

Gayesi

Akademik
Bakış

51

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

bir zihniyetle hareket etmeleri neticesinde ekonomik, sosyal ve politik hayatımızı tamamen felce uğratmışlar, millet ve devletimizin bekasını tehlikeye düşürmüşlerdir. Durumu çok yakından ve hassasiyetle izleyen TSK bu şartlar altında, büyük milletimizin isteklerine uygun olarak ve bunu milli vazifesi bilerek idareye el koymak zorunda kalmıştır. İki: TSK tamamen Atatürk ilkelerine bağlı olarak milletimizin muhtaç olduğu kuvvetli, istikrarlı, devrimci ve demokratik cumhuriyet idaresini kuracak ve bu hareketi amacına ulaştıracaktır. Bu amaç, Türk milletinin refahı, huzuru, hızla çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesi, eşitlik, bütünlük, birlik ve güvenlik içinde milli şeref ve hassasiyetle bütün hürriyetlerine sahip olarak barış içinde yaşamasıdır. Üç: Bu maksatla, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu feshedilmiştir. Bütün siyasi partiler ile siyasi partilere bağlı veya siyasi mahiyette olan bütün dernekler kapatılmış ve her türlü siyasi faaliyet men edilmiştir. Dört: Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde vatandaşlarımızın ve yabancıların mal ve can emniyetleriyle hak ve hürriyetleri mevcut kanunlarımız dahilinde TSK ile emniyet kuvvetlerinin teminatı altındadır. Beş: Birleşmiş Milletler Anayasasına tamamen riayetle, mevcut anlaşma ve dayanışmalarımıza sadık kalınacaktır. Altı: İdare mekanizması, amirleri ve emniyet teşkilatı mensupları normal vazifelerine devam edeceklerdir. Silahlı Kuvvetler ve emniyet teşkilatı mensupları idare amirlerine her türlü yardımı yapacaklardır. Yedi: Büyük Türk milleti; hiçbir şahıs, zümre ve parti adına hareket etmeyen ve yalnız milletine karşı borçlu olduğu vazifesini yapan senin Silahlı Kuvvetlerinin zaman zaman yayınlayacağı bildirimleri tam bir vakar, huzur ve güvenlik içinde bekle. Halaskar fedailerin, yalnız ve daima senin emrinde ve hizmetindedirler.”⁴⁸

Çağrı

Akademik
Bakış
52
Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

Bu bildiriye takiben İhtilal Genel Karargahının ikinci bildirisinin Radyoda okunacağı anons edilmiştir. İkinci bildiriye şöyle denilmiştir: “Türk Silahlı Kuvvetleri İhtilal Genel Karargahı 2 numaralı tebliği. Bir: 21 Mayıs 1963 günü saat 00:00 saatten sonra ihtilal için verilen özel parolayı bilmeyen hiçbir vatandaş sokağa çıkmayacaktır. İki: Aksi hareket eden kim olursa olsun ateş edilecektir. Ankara ve İstanbul illerinde şu andan itibaren örfi idare ilan edilmiştir.”⁴⁹ Böylece, ikinci askeri ayaklanma 20 Mayıs 1963 tarihi akşamında başlamıştır. Harp Okulu öğrencileri, darbe için tespit edilmiş olan özel parolayı bilmedikleri için birçok rütbeli subayla generali tutuklamışlar ve Harbiye’ye göndermişlerdir. Talat Aydemir ise, tutuklanan rütbeli subay ve generallerle ayrı ayrı ilgilenmiş ve onlardan hükümet yanlısı birliklere yardım-

48 Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.401-402.

49 *Dünya*, 28 Temmuz 1963.

cı olmayacaklarına dair söz alarak, hepsinin evlerine dönmelerine izin vermiştir. Bu arada öğrenciler, Milli Savunma Bakanlığı’nın önünden geçerken, burada mevzilenmiş olan hükümet yanlısı birliklerin ateşiyle karşılaşmışlar ve onlara karşılık vermişlerdir. Hemen belirtmek gerekir ki, öğrenciler, Genelkurmay başkanı ile Kara Kuvvetleri komutanını tutuklayamamışlar, bu ise İhtilal Genel Karargahı tarafından iyi karşılanmamıştır.

İnönü, 22 Şubat hadisesinde olduğu gibi, bu ikinci darbe girişiminde de karargah olarak Çankaya Köşkünü seçmiştir. Köşte cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, başbakan İnönü, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay ve kuvvet komutanları, Aydemir yanlısı birliklerin caydırılması ve bunların hükümet yanlısı birliklerle birlikte hareket etmelerinin sağlanması için bir dizi karar almışlardır. Bu kararlardan en önemli ikisi, hükümet yanlısı birlikler tarafından Aydemir’in karargahı olan Harp Okulunun çevrilerek ele geçirilmesi ve Ankara Radyosunun kontrol altına alınmasıdır.

Öncelikle radyo, hükümet yanlısı birliklerce kontrol altına alınmıştır. Kontrol sağlanır sağlanmaz da, hükümet yanlısı birliklerden Yarbay Ali Elverdi tarafından radyoda şu anons yapılmıştır: “Muhterem Türk Milleti! Burası Ankara Garnizon Komutanlığı, ben 28. Tümen Garnizon Kurmay başkanı Yarbay Ali Elverdi’yim. Şimdi ilan ediyorum, bundan evvel yapılan iş yanlış, şimdi düzelttik. Radyoevi tekrar muhafaza altına alındı. Ankara sükunet ve selamete kavuşturuldu. Bundan evvel yapılan üç beş tane çapulcunun sergüzeştçi hareketiydi. Bu harekete bu anda son verilmiştir. Birlikler size hitap ediyorum! Türk ordusu, herkes kışlasına dönsün, ikinci emri beklesin. Türkiye Cumhuriyeti şerefli Türk ordusu Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Komutanlığı, bütün Türk milletine hitap ediyorum. Herkes kışlalarına çekilsin ve istirahataya geçsin. Bundan önce yapılmış hareket, sergüzeştçilerin hareketinden başka bir şey değildir. Şerefli Türk ordusunun şerefli subay mensupları derhal yaptıklarından kalkmış, silahına sarılmış, yapılan bu sergüzeştçi harekete son vermiştir. Türk ordusu demokrasinin aşığıdır. Milli irade, ordu ve millete usule gelen bizim hepimizin evladımızdır. Biz milli iradenin bekçisiyiz, sonuna kadar kanımızı ve canımızı vermeye daima hazırız. Muhterem Türk millet! Tekrar ediyorum, bundan evvel yapılan hareket yanlış bir harekettir, son verilmiştir. Bu hareket onların skandalı ile netice bulmuştur. Türk ordusu duruma hakimdir. Türk ordusu kışlalarına dönecek emri bekleyecektir. Yayına arada devam edilecektir.”⁵⁰

50 Erdoğan Örtülü, a.g.e., s. 442.

Qos

Akademik
Bakış

53

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

Bu anonsun sonra radyoda marşlar çalınmaya başlamıştır. Marşlardan sonra Yarbay Ali Elverdi tekrar mikrofona geçmiş ve şunları söylemiştir: “Muhterem Türk milleti! Size Silahlı Kuvvetlerin sesini duyuruyorum. Silahlı Kuvvetler tamamen duruma hakimdir. Türk Silahlı Kuvvetleri hükümetin emrindedir. Bundan önce yapılan anonslar ve yayınlar birkaç çapulcunun marifetiydi, buna son verilmiştir. Şimdi Silahlı Kuvvetler bunları toplamakla meşguldür. TSK vazifesinin başındadır, hükümetin emrindedir. Hükümetin icraatına son verilmemiştir. Bundan evvelki yayınlar tamamen yalan ve yanlışır. Hiçbir ordu mensubu toplanmamıştır. Bu harekete hiçbir ordu mensubu katılmamıştır. Türk ordusu hükümetin emrinde olarak yapılan bu isyan hareketini, silah çekme hareketini bastırmış ve işbaşına gelmiştir. Birçok rivayetler olabilir, bunların hepsi yalandır. Kan dökülmemiştir. Harekatı yapanlar üç beş çapulcudan ibarettir. Onların da hareketine son verilmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri duruma hakim olmuştur. Hükümet işbaşındadır. TSK, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Kuvvetleri, emniyet mensupları hükümetin emrinde ve emir beklemek üzere vazife başındadır.”⁵¹

Hükümet yanlısı birliklerin radyoyu kontrol altına almaları uzun soluklu olmamış, Ankara Radyosu Talat Aydemir yanlısı birlikler tarafından ikinci defa işgal edilmiştir.⁵² Bu defa, eylemci subaylar tarafından Yarbay Ali Elverdi tutuklanmış, radyoda, İhtilal Genel Karargahının 2 numaralı tebliği yine okunmuştur. Bunun üzerine hükümet tarafından, 22 Şubat'ta olduğu gibi, Etimesgut verici istasyonu ile radyoevinin irtibatı kesilmiştir. Radyo yayını susmuştur. Halk ise bu suskunluk nedeniyle sokağa çıkmıştır. Kulağı radyoda olan Aydemir yanlısı birlikler ile hükümet yanlısı birlikler şaşkınlık içine girmişlerdir. Endişe her iki tarafa da hakimdir. İşte bu süreçte, 21 Mayıs 1963 sabaha karşı Hava kuvvetleri, belirsiz tutumunu bir kenara bırakmış, tarafını belirlemiş, hükümetten yana tavır almıştır. Ankara semalarında Hava Kuvvetlerinin uçakları belirmiştir. Bunun üzerine Radyo tekrar yayına geçmiş ve Radyoda Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay'ın ultimatoyu okunmuştur. Ültimatoyu şöyledir: “Havada uçan Türk Hava Kuvvetleri uçakları hükümetin ve Genelkurmay Başkanlığının emrinde olarak havada vazife beklemektedirler. Yolunu sapıtmış bir kısım Harbiyelinin ve yanlış yolda olan azınlığın derhal kışkıllarına çekilmelerini ve silahlarını bırakmalarını emrederim. Aksi takdirde bütün Silahlı Kuvvetlerle birlikte yarım saate kadar Hava Kuvvetleri taarruz

51 *Son Havadis*, 7 Kasım 1964.

52 Emin Çölaşan, “İlhan Baş'ın Açıklaması”, *Hürriyet*, 8 Haziran 1986.

edecektir.”⁵³ Bu ültimatodan sonra İhtilal Genel Karargahı olan Harp Okulu iyice karışmış, Harp Okulu öğrencilerini telaş almış, Aydemir yanlısı birliklerde çözümler başlamıştır. Havacıların havadan müdahalesi Aydemir’in bu ikinci darbe girişiminin de sonunu getirmiştir. Böylece 22 Şubat’ın bastırılmasında etkili olan Havacılar, 21 Mayıs’ın bastırılmasında da etkili olmuşlardır.

Başta Talat Aydemir olmak üzere tüm 22 Şubatçılar tutuklanmıştır. 21 Mayıs olayında sekiz kişi hayatını kaybetmiş, 26 kişi yaralanmıştır.⁵⁴ Birçok askeri araç hasara uğramıştır. Harekatın bastırılmasından sonra Ankara, İstanbul ve İzmir’de bir ay süreli sıkıyönetim ilan edilmiştir. 21 Mayıs olayına dair başbakan İnönü Mecliste şu konuşmayı yapmıştır: *“Türkiye’de, Türkleri demokratik bir sisteme layık görmeyen zihniyete karşı meşru bir hareket olan 27 Mayıs TSK’nın samimi inancının neticesidir. Zamanın iktidarı kendi arzusuna göre bir sistem kurmak ve orduyu da keyfi emellerine alet edebilmek için ortaçağ usullerini tatbik etmiştir. Hiçbir siyasi parti ile teması olmayan TSK, hukuk dışı durumu bertaraf etmek için memleketi garplı manada bir demokratik rejime kavuşturmak üzere ihtilal yapmaya mecbur olmuştur. Millet hareketi o kadar haklı görmüştür ki 28 Mayıs’ta bütün memlekette hareket aleyhinde bir tek nefes alınmamıştır. Ancak bu son hareket, merkezi orta Anadolu olan bilhassa rütbeli subaylar arasında ilgi toplamaya çalışan bir teşebbüstür.. Durum 22 Şubatından çok farklıdır. Bu gibi olaylara artık sert bir şekilde karşı konacaktır.”*⁵⁵

Albay Talat Aydemir’in Yargılanması Süreci

20-21 Mayıs 1963 olayı için birisi 1 no’lu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi olarak Mamak Muharebe Okulunda, diğeri ise 2 no’lu Sıkıyönetim Mahkemesi olarak Harp Okulunda iki mahkeme kurulmuştur. Ayrıca olayın incelenmesi sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için tedbir olarak sıkıyönetim ilan edilmiş ve Sıkıyönetim Karargahı kurulmuştur.⁵⁶

1 no’lu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi duruşmaları 7 Haziran 1963 tarihinde başlamıştır. Mahkeme Askeri Muhakeme Usulü Kanunu 31. Maddesi gereğince Tuğgeneral Fevzi Basmacı başkanlığında kurulmuştur. Duruşma hakimi Deniz Hakim Albay Numan Özdalga ve üyesi Hava Tuğgeneral Lütfü Ergüven’dir. İddia makamın da ise Hakim Binbaşı Turgut Akan, Hakim Binbaşı Naci Turanay, Hakim Kıdemli Yüzbaşı Burhanettin Kelev, Hakim Kıdemli Yüzbaşı Oktay Sedef yer almıştır. İddianamenin girişinde şöyle denilmiştir:

⁵³ *Vatan*, 22 Mayıs 1963.

⁵⁴ Can Kaya İsen, a.g.e., s.173.

⁵⁵ *Ulus*, 22 Mayıs 1963.

⁵⁶ Can Kaya İsen, a.g.e., s.175.

“Bugün huzurunuzda ağır olduğu kadar acı, çirkin olduğu kadar adi bir suçun faillerini getirmiş bulunuyoruz. Bugün aziz milletimizin bütün haklarını ellerinden gasp etmek isteyenlerin davasına giriyoruz. Bugün Silahlı Kuvvetlerimizin temelini kazıyanların, Silahlı Kuvvetlerimizi kemirenlerin, onu ve millleti arkadan vuranların yaptıklarını önünüze seriyoruz.”⁵⁷ İddianamenin tamamı okunduktan sonra Talat Aydemir’in ilk sözleri şunlar olmuştur: “İddianamede geçen bilgilere göre hadise küçük gösterilmek istenmektedir. Halbuki hadise beyan edildiği gibi küçük bir hadise değildir. Dar bir çerçeve içerisinde tutulmakla neyin kastedildiğini ve ne maksat güdüldüğünü bilmiyorum. Fakat ben bu kapalı hadiseleri bütün çıplaklığıyla aydınlatmak ve yanlış bilgileri de bertaraf etmek için şimdi ayrıntılı olarak bildiklerimi arz edeceğim.”⁵⁸

Talat Aydemir savunmasını yaparken 20-21 Mayıs olayının gerekçelerini ve ülkenin yeni bir askeri müdahaleye gereksinimi olduğu iddiasını 25 maddede özetlemiştir. Aydemir şöyle demiştir: “Bugünkü Türkiye’yi kıymetlendirmem şöyledir: 1) 27 Mayıs 1960 gününden beri Türkiye ihtilal vasatı içindedir ve hala da bu durumdan kurtulmamıştır. 2) Türkiye’de rejim davası henüz halledilmemiştir. Şimdiye kadar alınan yarım tedbirlerle ve zorlamalarla rayından fırlamış olan bu lokomotifin yerine oturtulmasına bugünkü şartlarda imkan yoktur. 3) Hedefine varmamış ihtilaller, yüzde yüz zaman fasilalarıyla tekrar edilir. Canlı misali 27 Mayıs 1960 sonrasındaki, 13 Kasım 1960, 6 Haziran 1961, 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963 ve istikbalde X günü. 4) Türkiye’nin ana davaları başta kültürel, iktisadi, sosyal ve siyasi olmak üzere dördtür. Bugünkü Millet Meclisi ve Senatonun tutumu ile bu davaların radikal reformlarla halledilmesine imkan yoktur. 5) Siyasi partileri Türkiye’de finanse edenler köyde ve kasabada ağalar, küçük ve orta vilayetlerde eşraflar, büyük vilayetlerde sermayedarlar ve patronlar oldukça vatandaşın serbest seçimle rey kullanmasına imkan yoktur. Millet Meclisine gelenlerin seçimler sırasında sarf ettikleri paralarını kurtarmak ve gelecek devre seçimlerine hazırlık olmak üzere yapılan nüfuz ticaretiyle elde edilen meblağ hariç idari, ticari ve devlet mekanizması dejenere edilmektedir. Bu demokratik denilen sahte rejimle ilahiyet memleket idare edilmez. 6) Türkiye’de hiçbir parti bir doktrine sahip değildir. Vatandaşlar seçim kampanyasında, yerine getirilmesine imkan olmayan vaatlerle aldatılıp, kandırılmaktadırlar. Partiler rey avcılığından başka bir şey yapmamaktadırlar. 7) 25 Ekim 1961’de Millet Meclisine cebir kullanarak süngülerin tehdidi altında Reiscumhur seçtirilmiştir. Reiscumhur ve

57 *Son Havadis*, 8 Haziran 1963.

58 *Son Havadis*, 9 Haziran 1963.

onun seçmiş olduğu başbakan da hukuk ölçülerine göre gayrimeşrudur. 8) Çankaya protokolünün Silahlı Kuvvetler baskısıyla tatbikatı Anayasa ihlalidir. 9) Devletin Anayasası, kanunları dururken, devlet faşist sistemin protokolle-riyle idare edilmektedir. Çankaya protokolü, koalisyonu yaşatma protokolü gibi. 10) Silahlı Kuvvetler, İsmet Paşa tarafından Millet Meclisine ve muha-lefet partileri üzerinde daimi surette baskı vasıtası olarak kullanılmaktadır. Ne yazık ki Milli Güvenlik Konseyi de bu hususta alet olarak çalışmaktadır. Bunun kadar memlekete zarar veren bir husus yoktur. 11) İktidar partisi CHP ve koalisyon kanatlarının yanlış hareketleriyle halkı orduya ve bilhassa su- baylara karşı düşman etmektedirler. 12) Memlekette tek güvenilir varlık olan Türk Silahlı Kuvvetleri İsmet Paşanın ‘böl-parçala-işine gelmeyi yut tak- tiği’ ile paramparça hale getirilmiş ve birbirine düşman gruplar yaratılmış, Silahlı Kuvvetler bütünlüğünü kaybetmiştir. 13) Halk Türkiye’de iki düşman kampa ayrılmış vaziyettedir. Her gün siyasi partilerin yanlış tutumlarıyla kin tohumları köruklenmektedir. CHP ve onun karşısında eski DP artıkları olan partiler bu hususta yarış halindedirler. 14) Taviz politikası, statükoculuk, rey almama korkusundan gericilik, müsamaha ile karşılanmakta ve hatta teşvik edilmektedir. 15) Memlekette büyük bir iktisadi kriz ve işsizlik hüküm sürmek- tedir. 16) Beş yıllık planın hazırlanmış şekliyle kuşa dönmüş halinin tatbiki- ne imkan yoktur. 17) Hükümet çok zayıftır. Memlekette her gün ihtilal günü kesildiği için kimse yarından emin değildir. Hükümet itimat yoktur. Bazıları İsmet Paşanın şahsına bel bağlamış olarak hareket etmektedirler. Bu vaziyet karşısında dış yardımın istenilen şekilde yapılmasına imkan yoktur. Para her yerde ürkektir, iç finansmanın da temin edilmesi bugünkü şartlarda müm- kün değildir. 18) Memleketteki aşırı cereyanlar önlenememektedir. Kürtçülük probleminin bu tutumla halledilmesine imkan yoktur. Halk şahsi emniyetini korumak için vilayetine göre yer yer silahlıdır ve silahlanmaya da hızla devam etmektedir. Çünkü memlekette mal, can, ırz emniyeti kalmamıştır. 19) Büyük şehirlerimizi sarmış olan gecekondu davalarının halledilmesine bugünkü hü- kümet idaresinin anlayışıyla imkan yoktur. İleride kötü ideolojilerin buralarda yer etmesi ile Türkiye için en büyük tehlike kaynağını teşkil edeceklerdir. 20) Devletin içte ve dışta itibarı kalmamıştır. 21) Seksen yaşında tarihi fonksiyo- nunu yitirmiş bir liderin şahsi kaprisleriyle, her ana meselenin hallinde kendi arzusunu tatmin için ağırlığını koymak suretiyle, memleket uçuruma götürül- mektedir. 22) Koalisyon hükümetleri sokak nümayışleri tertipleyen M.D.O.⁵⁹

59 Aydemir’in “M.D.O.” dediği kısaltmanın açılımı “Milli Devrim Ordusu”dur. MDO, 27 Mayıs Mil- li Devrim Derneğinin gizli askeri teşkilatıdır. Milli Devrim Derneğinin başkanının Mucip Ataklı olduğunu ve bu Derneğin bünyesinde rejimi askeri yöntemle değiştirme amacını güden MDO

Qası

Akademik
Bakış

57

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

gibi yeraltı teşkilatlarıyla zaman zaman kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır. 23) Türkiye’de anayasa teminatı olan mal, can, ırz, mesken emniyeti yoktur. Doğudaki soygunlara çaresizlik, başkentteki gazete idarehaneleri ve parti binalarının tahribi hükümet kuvvetlerinin gözü önünde olmaktadır. Şimdiye kadar da hükümetin bu hususta en ufak önleyici bir tedbir almak için gayret sarf ettiği görülmemiştir. 24) Vatandaşlar vasıtalı vergilerin yükü altında inim inim inlemekte, mutlu azınlık ise daima birinci planda tutularak partilerin ayakta durmasını sağlayan bu finansörler her türlü ticari kolaylıklardan istifade etmektedirler. 25) Senelerin milli şefi İsmet Paşa açık rejim deyimiyle memleketi bir zümre menfaatine, Silahlı Kuvvetleri de alet olarak kullanıp, kapalı bir rejimle milleti aldatarak idare etmektedir. İşte bu şartların hüküm sürdüğü bir Türkiye’de memleket sever olarak Türkiye’nin kurtuluşunun ancak bir silahlı müdahaleyle mümkün olacağına inanıyordum.”⁶⁰

Fethi Gürcan da, Talat Aydemir’inkine benzer bir savunma yapmıştır. Fethi Gürcan şunları söylemiştir: “20-21 Mayıs askeri ayaklanmasına fiilen ve fikren katılmış bir sanık olarak huzura getirilmiş bulunmaktayım. Ben bu harekate evvelemerde memlekete ve millete hizmet gayesiyle katıldım. Bu fiilimde asla şahsi bir menfaat ve endişem olmamıştır.....Biz haklılığımızın savunmasını modern devlet görüşünde bulmaktayız. Bu görüşe göre, devletin bir fonksiyonu ve bu fonksiyonu gerçekleştirmek için de bir otoritesi vardır. Bu fonksiyonun gayesi halkın mutluluğunu sağlamaktır. Ve mutluluk sağlandığı müddetçe meşru bir devlet otoritesi var demektir. Yoksa bu otorite gökten inmemiştir. Diğer bir deyimle bir yanda devletin amacı halkın mutluluğunu sağlama, öte yandan bu mutluluğu sağlamanın amacı da devlet otoritesidir.....Siyasi partilerin mevcudiyet sebebi de, ulusal iradenin yönünden saptırılması değil, bilakis halkın gerçek kolektif menfaatlerinin aktirtilmesidir. Aksi halde halkın egemenliğinden söz edilemez. İşte Türkiye politikasını yönetenler, parlamentosu ile ve hükümeti ile halka ve gerçek halk hakimiyetine karşıdır. Bizim hareketimizin meşruluğu da onların hareketlerinin gayrimeşruluğundan doğmaktadır.....Bir mukayeseye geçelim. Hükümet başkanının adalete baskı addedilebilecek bir sorumsuzluk ve pervasızlıkla ‘en şerefsiz’ diye adlandırdığı 20-21 Mayıs hareketi ile 27 Mayıs hareketini karşılaştıralım. 27 Mayıs hareketi meşruluğunu, halk iradesinin tecellisine en-

isimli gizli bir örgütü olduğunu, ordudaki görevi devam ederken, 22 Şubat 1967 tarihinde gazetelere verdiği beyanatla Orgeneral İrfan Tansel de doğrulamıştır.

60 Talat Aydemir’in savunmasına dair detaylar için bkz. Talat Aydemir, *Ve Talat Aydemir Konuşuyor*, May Matbaası, İstanbul, 1966, S.310-317.

gel olan Anayasa dışı davranışlara karşı oluşundan almaktaydı. Bu hareketin açtığı devrin meşruluğu ise, o engellerin yıkılıp yıkılmadığındadır. 27 Mayıs hareketi aslında belirli bir statükonun tayin ettiği sosyal sisteme karşı mıdır yoksa o statükoyu kabul edip sadece o statüko içinde Anayasa dışı hareketlerde bulunduğu kabul edilen birkaç kişiye mi karşıdır? Eğer statükoya karşı değil ise milli iradenin gerçekleşmesine sadece birkaç kişinin engel olduğu faraziyesine dayanmaktadır. Bu çok sübjektif, iptidai, ilim dışı ve romantik bir hükümdür. Gerçekte kişilerin hareketleri büyük ölçüde statüko tarafından tayin edilir. Aslında 27 Mayıs öncesinde milli iradeyi saptırdığı sanılan şahısların hareketleri sebep değil neticedir. Şu halde 27 Mayıs ve ondan sonrası, bu gibi şahısların çıkmasına mani olacak değişiklikleri ve devrimleri acaba getirebilmiş midir? Bunlar yapılmadığı müddetçe 27 Mayıs’ı hazırlayan sebepler halen mevcut demektir ve gerçekte halkın iradesinin tecellisine imkan bırakılmamaktadır. O manilerin kalkması kişileri yok etmek ya da ağızlarını tıkamakla değil, zinde kuvvetlerin köklü reform diye oybirliğine vardığı statükoyu değiştirici devrimlerin, reformların yapılmasına bağlıdır. Bu reformlar gerçekleştirilmemiş, yani halkın gerçek iradesi ile devletin tutumu arasında ayniyet kurulamamışsa, 27 Mayıs öncesi için ileri sürülen meşruiyetsizlik iddiaları bugün de temelde aynı değerleri taşıyor demektir. Bir diğer ifade ile hadiseleri 27 Mayıs’a götüren ruh bugün de daha yaygın ve daha şuurlu olarak yaşamaktadır.....Yurdun bugünkü ve yarınki yüksek menfaatlerine karşı tutumları olanlar: Parlamento, partiler ve devrimler ile Atatürkçü gelişimi kendi menfaatleri karşısında gören menfaat gruplarıdır.Parlamento, 15 Ekim seçimlerinden sonra Anayasanın amir bulunduğu sosyal ve ekonomik engelleri kaldırmak, milli iradenin yollarını açmak ve onu gerçek hale getirmek yerine, ödeneklerini artırmak çabası içinde teşrii vazifeye başlamıştır....Parlamento anayasanın emrettiği reformların yapılması ve ilkelerinin gerçekleştirilmesi görevlerini yapmakta Anayasanın devrimci ruh ve niteliğinden yoksun kalmıştır....Partiler demokratik hayatın kaçınılmaz unsurlarıdır. Kaçınılmaz bir husus da partilerin, oylarını aldıkları kitlenin iradesiyle aynı yönde hareket etmeleridir. Başka bir ifade ile partilerle temsil ettiklerini iddia ettikleri halk iradeleri arasında politik hayatın her kademesinde görülen bir ayniyet bulunmasıdır. Bu ayniyet olmayınca meşruluk kendiliğinden ortadan kalkar, Türkiye’de bugün gördüğümüz aldatma ve uyutma başlar. Böylece ulusal irade katledilir. Bugün ulusal irade katledilmektedir....Devrimleri ve halkçılığı kendi çıkarları karşısında gören politik, ekonomik ve sosyal menfaat gruplarına dair şu soruları soralım: Anayasanın klasik hürriyetleri yanında ulusal iradenin tecellisi için adeta emrettiği sosyal ve ekonomik hakların halk tarafından elde edil-

Görüş

Akademik
Bakış

59

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

mesini sağlayacak zinde kuvvetlerin temel reformlar dediği reformlara kimler engel olmaktadır? Toprak reformu, vergi reformu, eğitim reformu ve diğer reformlar aleyhinde çalışanlar kimlerdir? Bunların kimler olduğu hakkında Türk halk oyunda, bu arada sayın yargıçlarda inancın tam olduğundan şüphemiz yoktur. Birçok çevrelerce ısrarla propagandası yapılmasına rağmen, uyutucu, aldatici, vaat edip unutturmaya çalışan CHP'nin yöneticileri bu gruplara dahildir.....İşte biz ulusal iradenin gerçekten tecellisi için ona engel olan politik, ekonomik ve sosyal münasebetleri ulusun çoğunluğu lehine ortadan kaldırmak istiyorduk. Bu münasebet yarın mutlaka kopartılacaktır. Bu koparmayı kimlerin aracılığıyla yapacaktık? Kafasıyla yeni nesil Atatürk'ün cumhuriyeti emanet ettiği, aslında halkın mutluluğunu sağlamayı tavsiye ettiği gençlik ile yapacaktık. Bugün imkan verilmeyen, israf edilen yeni nesille yapacaktık. Daha doğrusu onlar yapacaktı. Bu şüphesiz dar anlamıyla gençlik değil, yurdun her yanında, her kesiminde düşüncesiyle ve yapıcılığıyla devrimci olan zinde güçtür."⁶¹

Mamak Sıkıyönetim Mahkemesi çalışmalarını 17 Ağustos 1963 tarihine kadar sürdürmüş, bu tarihte 5 Eylül'de kararını açıklamak üzere çalışmalarına ara verdiğini ilan etmiştir. Mahkeme 5 Eylül 1963 tarihinde sanıklar hakkındaki kararları açıklamıştır. Buna göre, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Osman Deniz, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal idama mahkum edilmiş; 29 kişi müebbet hapse, 12 kişi 15 yıl hapse ve 5 yıl sürgüne, 5 kişi 12 yıl hapse ve 4 yıl sürgüne, 2 kişi 8 yıl hapse ve 2 yıl 8 ay sürgüne, 2 kişi 6 yıl hapse ve 2 yıl sürgüne, 13 kişi 5 yıl hapse ve 1 yıl 8 ay sürgüne, 25 kişi 4 yıl 2 ay hapse ve 1 yıl 4 ay sürgüne, 5 kişi 1 yıl hapse, 1 kişi 10 ay hapse, 6 kişi 3 ay hapse mahkum olmuş ve 19 kişi de beraat etmiştir.⁶² Hapse mahkum edilen sanıkların bu kararlara itirazı üzerine, kararlar, Askeri Yargıtay 1. Ceza Dairesinde temyiz talebinin gereği olarak incelenmiştir. Askeri Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 1 no'lu Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından idama mahkum edilen 7 kişiden dördünün ölüm cezasını tasdik etmiştir. Bu isimler Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz'dir. Yüksek mahkeme ayrıca müebbet hapse mahkum edilmiş 29 kişiden 15'i hakkındaki kararı, 15 yıl hapse mahkum edilmiş 12 kişiden 8'i hakkındaki kararı, 5 yıl hapse mahkum edilmiş 13 kişiden 10'u hakkındaki kararı, 4 yıl hapse mahkum edilmiş 25 kişiden 11'i hakkındaki kararı tasdik etmiş; diğer mahkumiyet kararlarını ise bozmuştur.⁶³

61 Fethi Gürcan'ın savunmasının tam metni için bkz. www.onergurcan.org ayrıca bkz. www.kemalistler.net

62 *Vatan*, 6 Eylül 1963.

63 *Vatan*, 31 Ekim 1963.

Yüksek yargının bu kararından sonra, 20-21 Mayıs olayı sanıklarından haklarında ölüm cezası tasdik edilen Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz’in affedilmeleri için parlamento içinde çeşitli girişimler olmuştur. Bu girişimler Alparslan Türkeş ve senatör Mucip Ataklı⁶⁴ tarafından yürütülmüştür. Nitekim idam cezasına mahkum olanların avukatları Parlatmentonun Dikekçe Karma Komisyonuna, ölüm cezalarının müebbet hapse çevrilmesi için özel af isteğinde bulunmak üzere başvurmuşlardır. Komisyon ise 19 Aralık 1963 tarihinde yaptığı toplantıda, avukatların isteğini reddetmiştir. Dilekçe Karma Komisyonunun red kararından 20 gün sonra, Millet Meclisi Adalet Komisyonunda hükümlülerin ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair hükümet tasarısı kabul edilmiştir. Dolayısıyla hükümlüler lehine kulis faaliyeti yürütenlerin, Talat Aydemir’in samimi bir vatanperver olduğu, Fethi Gürcan’ın dört çocuğu olduğu, Erol Dinçer⁶⁵’in delikanlılık çağında olduğu ve Osman Deniz⁶⁶’in ölümü hak edecek aşırılıklar yapmamış olduğu ve affedilmelerinin yerinde olacağı yönündeki parlamentodaki ikna çalışmaları netice vermemiştir.

Fakat hemen belirtmek gerekir ki her ne kadar AP tarafından bu kulis faaliyetleri hoş karşılanmamış olsa da, AP li bazı milletvekillerinin “*Erol Dinçer’i kurtarız ama diğerleri için yardımda bulunmayız*” dedikleri bilinmektedir. Ayrıca MP lideri Osman Bölükbaşı da ölüm cezaları için “*Ölüm cezasının siyasi suç faillerine tatbik edilmemesi hususunda pek kuvvetli bir cereyan, yaşadığımız asrın büyük hususiyetini teşkil etmektedir*”⁶⁷ diyerek, ölüm cezalarının müebbet hapse çevrilmesini isteyenlerden birisidir. Ayrıca CKMP milletvekili Seyfi Öztürk yüksek mahkeme üyelerince, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan hakkındaki kararın oybirliği ile tasdikine karşılık, ölüm cezası oybirliği ile değil çoğunlukla tasdik edilmiş Osman Deniz ve Erol Dinçer’in ölüm cezalarının müebbet hapse çevrilmesinin

64 Mucip Ataklı, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kurmay yarbay rütbesiyle Eskişehir’den katılmış ve Adnan Menderes’in tevkifinde önemli rol oynamıştır. 15 Ekim 1961 genel seçimlerinden sonra Cumhuriyet Senatosunda tabii üye olarak yerini almıştır. 12 Aralık 1968 tarihinde, TSK içinde oluşturulduğu ileri sürülen Milli Devrim Ordusu isimli gizli bir örgütle ilişkisi olduğu iddia edilmiş ve dokunulmazlığı kaldırılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasındaki genel seçimlerde Halkçı Partiden İstanbul milletvekili aday olmuş ve TBMM 17. dönem(1983-1987) Halkçı Parti (HP) milletvekilliği yapmıştır.

65 Erol Dinçer üsteğmen rütbesindedir.

66 AP milletvekilleri, Osman Deniz’in, Adnan Menderes’in Yassıada’daki tutukluluğu sırasında, Menderes’e kahve götüren subay olduğuna inandırılmışlardır. Dolayısıyla AP liler Osman Deniz’in idam cezasının onaylanmaması yönünde tavır almışlardır. Halbuki Osman Deniz, Yassıada Duruşmalarında hiç görevlendirilmemiştir. Yarbay rütbesi ile ordudan ayrılan Osman Deniz, 1974 affı ile serbest kalmıştır.

67 Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.522.

Gazi

Akademik
Bakış

61

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

doğru olacağını söylemiştir. Bununla beraber, CHP li Mehmet Göker, ölüm cezalarının affını isteyenlerin mahkumlar hakkındaki dosyaların durumunu bilmediklerine dikkat çekmiş ve ölüm cezalarının kabulünden yana tutum almıştır. CHP li Asım Eren'in ise ölüm cezalarının müebbet hapse çevrilmesinden yana olan bir tutum sergilemek suretiyle⁶⁸, CHP'nin genel yaklaşımından ayrı bir yol izlemiş olduğunu belirtmek gerekir. Sonuç itibariyle, hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosundaki beş aylık görüşmelerden sonra, parlamento Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idamını onaylamış, Osman Deniz ile Erol Dinçer'in ise idam cezalarını müebbet hapse çevirmiştir.⁶⁹ Parlamento kararından sonra Mamak Askeri Cezaevinde, Fethi Gürcan'ın idam hükmü 26 Haziran 1964 tarihinde, Talat Aydemir'in idam hükmü de 5 Temmuz 1964 tarihinde, her ikisi de sabaha karşı olmak üzere infaz edilmiştir.

2 no'lu Sıkıyönetim Mahkemesi duruşmaları 13 Haziran 1963 tarihinde başlamıştır.⁷⁰ Mahkeme Askeri Muhakeme Usulü Kanunu 31. Maddesi gereğince Tuğgeneral Nihat Günaşan başkanlığında kurulmuştur. Duruşma hakimi Yüzbaşı Mehmet Karaaslan ve üye Kurmay Albay Haydar Topcak'tır. İddia makamında ise Hakim Yüzbaşı Talat Onmuş, Hakim Yüzbaşı Nejat Özataşkan ve Hakim Yüzbaşı Sami Gerçel yer almıştır. İddianamede Harp Okulu öğrencilerinin Talat Aydemir ve adamları tarafından ikna edilmek suretiyle olaya karıştırıldıkları belirtilmiştir. Mahkeme kararını 11 Eylül 1963 tarihinde açıklamıştır. Harp Okulu öğrencisi 1459 sanıktan 75'i 4 yıl 2 ay hapse, 91'i 3 ay hapse mahkum edilmiştir. Mahkeme, 1293 askeri öğrencinin beraatına karar vermiştir.⁷¹ Hakkında beraat kararı olan askeri öğrenciler bir müddet izinli sayılmışlar ve daha sonra öğrenimlerine Harp Okulunda devam etmişlerdir. Hakkında mahkumiyet kararı olanlar ise yüksek mahkemeye temyiz başvurusunda bulunmuşlardır. Başvuru neticesinde, yüksek mahkeme tarafından 4 yıl 2 ay hapse mahkum edilmiş 75 sanıktan 10'u hakkındaki karar bozulmuştur.⁷² Yüksek mahkemenin bu kararından sonra senatör Mucip Ataklı hükümlü öğrencilerin durumlarının iyileştirilmesi için bir kanun teklifi hazırlamış ve parlamentoya sunmuştur. Bu teklifle, hükümlü askeri öğrencilere yedek subaylık hakkı tanınması ve bunların bir yıl sonra da askere alınmaları istenmiştir.

68 *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 6, 19 Şubat 1964.

69 *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 12, 19 Haziran 1964.

70 *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1963.

71 *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1963.

72 *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1963.

Ayrıca kanun teklifiyle, bu öğrencilerden üniversiteye girenlere öncelikli burs verilmesi talep edilmiştir.⁷³ Fakat bu teklif yasalaşmamıştır.

20-21 Mayıs olayının incelenmesi için kurulmuş olan mahkemelerin sağlıklı çalışmasını temin maksadıyla Ankara, İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ancak Sıkıyönetim Komutanlığının faaliyetleri parlamentoda pek çok kez eleştirilere konu olmuştur. Örneğin TİP Ankara senatörü Niyazi Ağırnaslı sıkıyönetim idarecilerinin haksız muameleler yaptıkları iddiasını sık sık dile getiren isimlerden bir tanesidir. Bir keresinde Ağırnaslı şöyle demiştir: “Ankara Gazeteciler Sendikası başkanı Sıkıyönetim Komutanlığına alınmış ve halen bırakılmamıştır. Ayrıca bir kısım vatandaşlar hücrelere sokulmuş ve ifadeleri alınmadan saatlerce bekletilmiştir.” Milli Savunma Bakanı ise bu sözler üzerine “Bir kısım vatandaşların hücrelere sokulmasını ihbar telakki ediyorum. Tahkik ettireceğim” demiştir. Bakan sözlerine şöyle devam etmiştir: “Görülmeğe olan davalar silahlı ayaklanma hareketinin şümulünün tespit edilenlerden daha geniş olduğunu göstermiştir. Bir kısım şahısların faaliyetlerinden hadise ile olan münasebetlerinden kati olarak tespiti, Ankara, İstanbul, İzmir’de lüzumunu göstermiş bulunmaktadır. Mahiyetinin açıklanması, şimdilik mahsurlu görülen bu soruşturmanın, selamete sonuçlandırılması bir takım tedbirlere ve devamlı takiplere ihtiyaç göstermekte ve bu halde zaman almaktadır. Sıkıyönetimi gerekli kılan sebepler ortadan kalkmadığı sürece sıkıyönetim devam edecektir.” Bu bahiste başbakan İnönü de şunları söylemiştir: “Sıkıyönetim keyfi bir idare değildir. Anayasasının tatbikini uygun gördüğü bir idare sistemidir. Anayasa müessesesi olarak işlemiştir ve işlemektedir.”⁷⁴ Sıkıyönetim 17 Ekim 1963 tarihine kadar sürmüştür. Bu tarihte sıkıyönetim İzmir için uzatılması gereği görülmemiş, ancak Ankara ve İstanbul için iki ay daha uzatılmıştır.

20-21 Mayıs olayının incelenmesi sürecinde II. İnönü hükümeti yıpranmıştır. Dolayısıyla başbakan İnönü 2 Aralık 1963 tarihinde başbakanlıktan istifa etmiştir. Ancak AP lideri Ragıp Gümüşpala’nın hükümeti kuramaması üzerine, İnönü, 25 Aralık 1963 tarihinde CHP ve bağımsızlardan oluşan, 27 Mayıs 1960 sonrasındaki III. İnönü hükümetini kurmuştur. Fethi Gürcan ve Talat Aydemir’in idam cezalarının infazı, 20 Şubat 1965 tarihine kadar görevde kalan III. İnönü hükümeti döneminde gerçekleşmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ordunun Türk siyasal yaşamında önemli bir rolü vardır. Bunun en önemli sebebi ordunun, Osmanlı döneminden itibaren çağdaşlaşma sürecinde aktif rol

⁷³ *Son Havadis*, 27 Ekim 1963.

⁷⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem I, Toplantı 2, Birleşim 8, 19 Ağustos 1963.

Gazi

Akademik
Bakış
63
Cilt I, Sayı 2
Yaz 2008

almış olması ve Türk ulusu adına Cumhuriyetin kurulmasına öncülük etmesi suretiyle 1923 Türk Devriminin yaratıcısı olmasıdır. Ordu kurucu düşünce olan Atatürkçülüğü korumak ve kollamak görevinin bir ifadesi olarak da Türk ulusu adına 27 Mayıs 1960 tarihinde bir müdahale gerçekleştirmiştir. Talat Aydemir ve arkadaşları da, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde gerçekleştirdikleri darbe girişimlerinin gerekçesini 27 Mayıs'ın amacına ulaşmamış olmasına dayandırmışlardır. Oysaki 27 Mayıs ile sonraki askeri müdahale girişimleri arasında temel bir fark vardır: 27 Mayıs Türk ulusu adına yapılmıştır. Diğer iki girişim ise, her ne kadar Türk ulusu adına yapıldığı söylene de, aslında bir avuç emekli ve muvazzaf subayın askeri diktatörlük kurma hevesinden öte bir anlam taşımamaktadır.

Aydemir ve arkadaşlarının iki darbe girişimi de başarısız olmuştur. Ordu, bu girişimler dolayısıyla pek çok gruba bölünmüştür. Bu girişimlerin başarıya ulaşmamasının temel sebebi, ordu içinde yeterli desteğin sağlanamamış olmasıdır. Nitekim ordu içinde, I. ve II. İnönü hükümetlerinin 1961 Anayasası ile öngörülen iktisadi, siyasi ve toplumsal yapıyı layıkıyla teşekül ettirememiş olmasından dolayı bir huzursuzluk mevcuttur. Ancak bu huzursuzluk, subayların genelinde, Aydemir ve arkadaşlarının iddia ettiği gibi, kurucu düşüncenin tehlikeye girdiği şekilde bir algı yaratmamıştır. Muhtemeldir ki, Aydemir ekibinde yer almayan dönemin subayları, Türk demokratik rejiminin güçlenmesini, iktisadi gelişmişlik ile ilişkilendirerek, sivil hükümetin özellikle iktisadi alandaki icraatlarını bir müddet daha gözlemekten yana olmuşlardır. Hemen belirtmek gerekir ki, dönemin genç subayları, yüksek rütbeli subaylara göre oldukça sabırsızdırlar. Dolayısıyla Aydemir ve arkadaşları, genç subayların ve Harbiyeli öğrencilerin bu sabırsızlıklarını, kurmayı düşündükleri askeri diktatörlük rejimi için kullanmakta ve manipüle etmekte güçlük çekmemişlerdir.

Aydemir savunmasında, kendi girişimlerinin destekçileri arasında yüksek rütbeli subaylar da olduğunu ancak bunların sonradan cesur davranmadıklarını belirtmiştir. Kuşkusuz, dönemin yüksek rütbeli subayları ülkenin geleceğine dair kaygı duymuşlardır, hatta bu kaygılarını küçük rütbeli subaylarla da paylaşmışlardır. Muhtemeldir ki yeni bir askeri müdahale yapma üzerinde de düşünmüşlerdir. Ancak bu düşünceler, onları bir askeri diktatörlük kurma fikrine götürmemiştir. Yüksek rütbeli subayların askeri diktatörlük kurmaya istekli olmadıklarının en somut delili ise 27 Mayıs müdahalesi orduda yapılmış olan tasfiyelerdir.

22 Şubat 1962 darbe girişimi sonrasında Aydemir ve arkadaşlarının affedilmesini de, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve kuvvet komutanlarının

bu girişimi ciddiye almamış olması şeklinde yorumlamak mümkündür. Yoksa, Talat Aydemir’in, mahkemedeki savunmasında belirttiği gibi, bu affın sebebinin, ‘ordudaki yüksek rütbeli subayların darbe girişimini önce destekleyip sonra da vazgeçmek suretiyle bu girişime bulaşmış oldukları ve dolayısıyla da yüksek rütbeli subaylardan girişime adı karışanların deşifre olmalarının hükümet ve parlamento tarafından engellenmiş olduğu’ şeklindeki iddiası mesnetsiz gözükmemektedir. Gerçi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de, bu ilk darbe girişimine dair, söz konusu girişimde yüksek rütbeli subayların da parmağı olduğunu düşünmüş ve bu düşüncesine binaen Genel Kurmay Başkanı dahil kuvvet komutanlarının görevden alınmasını başbakan İnönü’den istemiştir. Fakat Gürsel’in bu düşüncesi, askeri ayaklanmanın görevden alınması istenilen komutanlarla bastırılmış olduğu hatırlandığında, bir vehimden ibaret gözükmemektedir.

Birinci darbe girişiminin başarısız olmasından sonra, Aydemir ve arkadaşlarının 21 Mayıs 1963 tarihli ikinci darbe girişimini gerçekleştirmeye yeltenmelerindeki en belirgin sebep ordu içindeki bölünmüşlükler ve bu bölünmüşlüklerin başbakan İnönü tarafından hafife alınmış olması olarak göze çarpmaktadır. 21 Mayıs 1963 darbe girişimi öncesindeki orduda belirgin altı gruptan söz etmek mümkündür: Birinci grup, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Memduh Tağmaç etrafındakiler; ikinci grup, CHP gençlik teşkilatı ile dirsek teması içinde olan ve senatör Ekrem Acuner ile senatör Mucip Ataklı’nın bilgisi dahilinde faaliyet gösteren MDO cu subaylar; üçüncü grup, Alparslan Türkeş ve taraftarlarından müteşekkil 14 ler; dördüncü grup, Korgeneral Memduh Tağmaç’a sınırlı da olsa cephe almış, eski Türk Silahlı Kuvvetler Birliği teşkilatı üyeleri yani 21 Ekim ve 9 Şubat protokollerini imzalamış olan subaylar; beşinci grup, 22 Şubatçılar yani eski Türk Silahlı Kuvvetler Birliğinin yeniden organize etmiş subaylar; altıncı grup, tüm gruplaşmalara eşit mesafede durmaya çalışan subaylar. Muhtemeldir ki İnönü, Aydemir ve arkadaşlarını, muvazafıklarının devam etmemesi sebebiyle, ordu içindeki tüm diğer grupları birleştirmek suretiyle hükümete karşı geniş çaplı bir askeri ayaklanmaya sevk edecek güçte görmemiştir.

Talat Aydemir ve arkadaşlarının tutarlı bir ideoloji ve programa sahip olduklarını söylemek mümkün gözükmemektedir. İkinci ayaklanma öncesinde “Kemalizm doktrini” başlıklı bir program hazırlamışlarsa da, soyut temenniler içeren bu belgeyi program olarak nitelendirmeye olanak yoktur. Fikir vermesi açısından bahsi geçen belgedeki ‘siyasi görüş’alt başlıklı bölümü aynen nakletmek uygun olur: “A) Mülki taksimatı; coğrafya, ekonomi, sosyal yapı bakımından yeni baştan ele almak ve düzenlemek. B) Devlet mekanizmasını,

Gazi

Akademik
Bakış

65

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008

zaman ve insan gücü kayıplarını önleyen, işlerin muntazam akımını sağlayan, süratlendiren, imkan-zor-yetki dengesini ehliyete dayanan bir şekilde tanzim etmek. C) Halkın idareye iştirakini ve alakasını, tabii haklarını eşitlik içinde kullanmasını, düşünce ve iradesini serbestçe göstermesini, istikrar, huzur ve emniyeti demokratik bir nizam içerisinde sağlamak. D) Manen ve madden yükselmiş, konut, kuruluş, eğitim ve öğretim vasıtası, silah sevk ve idare itibarı ile dinamik, vurucu ve güvenli bir silahlı kuvvete sahip olmak. E) Karşılıklı saygıya ve eşitliğe dayanan münasebetler kurmak, meselenin barış ve uzlaşma yoluyla halline çalışmak, komşu devletlerle iyi münasebetlere, İslam alemine ve Balkan devletleri ile kültür ve tarih bağlarına uyan, Batı ile dayanışmaya önem veren bir politika takip etmek ve siyasi sınırlarımız dışında kalan Türklerin haklarını, milli hüviyetlerini, insan hak ve hürriyetleri muvacehesinde, devletler hukuku, uluslararası anlaşma ve usullere uygun olarak dikkatle korumak. F) Uluslararası ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel münasebetlerde milli menfaat ve şeref esasına dayanan milli bir politika gütmek.”⁷⁵

Sonuç itibarıyla, Talat Aydemir ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği iki darbe girişimini, yalnızca kişisel tutkularını doyumayı amaçlayan ve bu amaçla yönelik olarak da hükümete karşı ayaklanan, temel isteği, demokratik rejimi tasfiye etmek ve yerine askeri diktatörlük kurmak olan, ihtilal bir yana bir darbe için bile gerekli olan programdan yoksun bir grubun serüvenci eylemleri olarak değerlendirmek mümkündür. Öte yandan, tarihe not düşmek açısından belirtmek gerekir ki, bu serüven için elverişli ortamı hazırlayanlar dönemin sivil siyasetçileri, özellikle de DP'nin devamı olduğunu iddia eden, Meclisteki çoğunluğunu millet iradesi olarak göstermeye çalışan siyasetçilerdir. Yine de bahsi geçen siyasetçilerin 27 Mayıs sonrası süreçteki düşüncesizlikleri veya ihmallerine rağmen; eğitim seviyesinin yükselmesi ve vatan- daşın kime, ne için oy verdiğini bilir hale gelmesine kadar geçecek zamanda, Türkiye'nin askeri dikta rejimi ile idare edilmesi gerektiğini savunmak, hem Türkiye'nin 1923 Türk Devrimi ile başlattığı demokratik rejim tecrübesi ile bağdaşmazlık arz etmekte ve ayrıca 27 Mayıs'ın ruhuna da uygun düşmemektedir. Kaldı ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu düşüncesi olan Atatürkçülük, Türkiye'nin milli, laik, güçlü ve modern bir devlet olmasını hedeflerken, modern devleti aynı zamanda demokratik bir devlet olarak görmektedir. Şu halde, son tahlilde, Talat Aydemir ve arkadaşlarının, devletin kurucu düşüncesi ni, girişimlerine meşruiyet kazandırmak için kullanmış olduklarını; onların bu suiistimallerinin de, sonraki yıllarda Türk siyasal yaşamında tecrübe edildiği

75 Erdoğan Örtülü, a.g.e., s.307-310.

üzere; totaliter hareketlerin kendilerini Atatürkçü düşünce içine gizlemesinin yolunu açtığını ve bundan da Atatürkçü düşüncenin bizatihi kendisinin zarar gördüğünü söylemek yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, Talat, **Ve Talat Aydemir Konuşuyor**, May Matbaası, İstanbul 1966.
- AYDEMİR, Talat, **Talat Aydemir’in Hatıraları**, May Matbaası, İstanbul 1968.
- AYTEKİN, Emin, **İhtilal Çıkmazı**, Dünya Matbaası, İstanbul 1967.
- ÇÖLAŞAN, Emin, “Turgut Alpogut Anlatıyor”, **Hürriyet**, 18 Mayıs 1986.
- “Ali Elverdi Anlatıyor”, **Hürriyet**, 1 Haziran 1986.
- “İlhan Baş’ın Açıklaması”, **Hürriyet**, 8 Haziran 1986.
- ERDEM, Tanju. “Demokrasi ve Silahlı Kuvvetler”, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1989.
- EROĞUL, Cem, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-71”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (der.) İrvin C. Schick & E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul 2003, ss.112-158.
- ERKANLI, Orhan, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- FAİK, Bedii, **İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci**, Dünya Matbaası, İstanbul 1967.
- GÜRCAN, Ömer, **Fethi Gürcan’ın Harbiyelileri**, Süvari Yayınları, Ankara, 2005.
- İBA, Şaban, **Ordu Devlet Siyaset**, Sezai Ekinci Matbaası, İstanbul, 1998.
- İPEKÇİ, Abdi & Sami Coşar, **İhtilalin İç Yüzü**, Uygun Yayınları, İstanbul 1965.
- İSEN, Can Kaya, **Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs**, Tan Gazetesi, İstanbul 1964.
- KARAL, Enver Ziya, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- KAYALI, Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- KEMAL, Mehmet. “Suçlu Aranırken”, **Vatan**, 23 Mayıs 1963.
- MAZICI, Nurşen, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınevi, İstanbul 1989.
- MUMCU, Uğur. “İhtilal Mektupları”, **Cumhuriyet**, 15-16 Ekim 1986.
- ÖRTÜLÜ, Erdoğan, **Üç İhtilalin Hikayesi**, Milli Ülkü Yayınları, Konya 1979.
- ÖYMEN, Örsan. “Bir İhtilal Daha Var”, **Milliyet**, 29 Ağustos 1986.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Rejim ve Asker**, Afa Yayınları, İstanbul 1989.
- ÖZTÜRK, Metin, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

Geçiş

TOKER, Metin, **İsmet Paşa ile On Yıl (1954-1964)**, IV. Cilt, Akis Yayınları, Ankara 1967.

TURGUT, Hulusi, **Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı**, ABC Basın Ajansı, İstanbul 1995.

TURHAN, Nesrin, **İhtilalin Süvarisi**, Doğan Kitap, İstanbul 2004.

TÜRKEŞ, Alparslan, **27 Mayıs-13 Kasım-21 Mayıs ve Gerçekler**, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul 1977.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim**, Pera Yayıncılık, İstanbul 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 2, Birleşim 8, 19.08.1963.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 6, 19.02.1964.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 12, 19.06.1964.

CUMHURİYET

DÜNYA

HÜRRİYET

SON HAVADİS

ULUS

VATAN

www.onergurcan.org

www.kemalistler.net

Qos

Akademik
Bakış

68

Cilt 1, Sayı 2
Yaz 2008